

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Krimināltiesisko zinātņu katedra

BRĪVĪBAS ATŅEMŠANA KĀ SODA VEIDS KRIMINĀLTIESĪBĀS

BAKALAURA DARBS

Autors: **Lauris Miķelsons**
Studenta apliecības Nr.:lm09179
Darba vadītājs: Mag.iur. Agra Reigase

RĪGA 2012

Anotācija

Brīvības atņemšana uzskatāma par bargāko un represīvāko soda veidu, kas saistīts ar personas izolāciju no sabiedrības un būtisku cilvēktiesību ierobežošanu. Brīvības atņemšanai kā soda veidam piemīt virkne negatīvu sociālu un finansiālu iezīmju, kā arī tiesu praksē vērojamas problēmas, piemērojot motivētu, samērīgu un taisnīgu brīvības atņemšanas sodu vainīgai personai.

Lai dotu objektīvu un vispusīgu skatījumu attiecībā uz brīvības atņemšanas institūtu, pētījumā analizēta šī soda veida vēsturiskā attīstība. Veikta brīvības atņemšanas, mērķa, negatīvo iezīmju, pašreizējā normatīvā regulējuma un prakses problēmu analīze, sniedzot autora viedokli un risinājumus.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi tika analizēti ārvalstu, gan nacionālie normatīvie akti, kas attiecas uz brīvības atņemšanu, kā arī analizētas šī soda veida nākotnes attīstības perspektīvas Latvijā.

Pētījuma rezultātā secināts, ka brīvības atņemšana uzskatāma par dārgu, neefektīvu, sociāli degradējošu soda veidu, kas tikai daļēji sasniedz tam izvirzītos soda mērķus. Šī soda veida piemērošanai ir plašs pamats un tiesu praksē vērojama formāla nepieciešamo apstākļu analīze, piemērojot brīvības atņemšanu.

Atslēgas vārdi: *krimināltiesības, brīvības atņemšana, problēmas, soda noteikšana, perspektīvas.*

Annotation

Deprivation of liberty is considered as the most severe and repressive form of punishment, because of person's isolation from the society and infringement of essential human rights. Deprivation of liberty as a form of punishment has a various negative social and financial features and in the court's practice there are problems to apply hold good in law, proportional and fare deprivation of liberty to a guilty person.

For giving an objective and many- sided view regarding institute of deprivation of liberty in the research is analyzed the historical development of this form of punishment. There have been analyzed a deprivation's of liberty goals, negative features, current normative regulations and practical problems, providing author's standpoint and possible solutions.

For achieving a research's goal there are analyzed foreign and national normative acts regarding deprivation of liberty and the future perspectives of this punishment form in Latvia.

As a result of research there have been made a conclusion that deprivation of liberty is considered as an expensive, ineffective and socially degregating form of punishment, which only partially achieves its' goals. Applying this form of punishment there is a wide range of grounds and in the court's practice there is a formal analyze of necessary conditions.

Key words: *criminal law, deprivation of liberty, problems, punishment's enforcement, perspectives.*

SATURS

Ievads.....	5
1. BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS KĀ SODA VEIDA VĒSTURE.....	7
2.BRĪVĪBAS ATŅEMŠANA KRIMINĀLLIKUMĀ.....	11
2.1. Soda jēdziens un mērķis.....	11
2.2. Brīvības atņemšanas vieta sodu sistēmā.....	14
2.3. Brīvības atņemšanas veidi.....	17
2.4. Brīvības atņemšanas negatīvās iezīmes un alternatīvas.....	20
2.5. Problēmas un perspektīvas saistībā ar brīvības atņemšanu.....	25
3.BRĪVĪBAS ATŅEMŠANA NEPIĻNGADĪGAJIEM.....	29
4.BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS PIEMĒROŠANA.....	33
5.BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS REGLAMENTĀCIJA ĀRVALSTĪS.....	40
Kopsavilkums.....	44
Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts.....	46

IEVADS

Brīvības atņemšana, kā negatīvā reakcija attiecībā uz izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem atzīstama par vienu no galvenajiem un izplatītākajiem sodu veidiem gan Latvijas, gan citu valstu kriminālsodu sistēmās un ieņem būtisku lomu attiecībā uz sabiedrības interešu aizsardzību, kriminālsoda mērķu sasniegšanu un vainīgās personas sodīšanu par tās izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Brīvības atņemšanas kā soda veida pareiza, tiesiska un apdomāta piemērošana ir atzīstama par vienu no tiesiskas valsts stūrakmeņiem.

Kopš senatnes sodi, kas paredzēti par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, tajā skaitā brīvības atņemšana kā soda veids, ir piedzīvojuši būtisku evolūciju, pilnveidojot piemērošanas priekšnoteikumus, sasniedzamos uzdevumus un principus, kā arī līdzsvarojot šī neapšaubāmi bargā soda veida piemērošanas mērķus ar indivīda tiesībām uz brīvību un sabiedrības interesēm.

Autors izvēlējās šādu bakalaura darba tematu, jo attiecībā uz brīvības atņemšanas institūtu nepieciešams dot vispusīgu un objektīvu skatījumu, kas attiecas uz šī soda veida piemērošanu, saskatāmajām problēmām un nākotnes perspektīvām, kas iespējams jau drīzumā diezgan kardināli manīs pašreizējo izpratni par brīvības atņemšanu un tās reglamentāciju Krimināllikumā.

Bakalaura darba mērķis ir atspoguļot brīvības atņemšanas kā soda veida evolūciju, analizēt brīvības atņemšanas jēdzienu, mērķi, vietu un veidus šobrīd spēkā esošajā normatīvajā regulējumā, analizēt tiesiskos aspektus attiecībā uz brīvības atņemšanas kā soda veida piemērošanu praksē, atspoguļot negatīvos un problemātiskos aspektus, kas saistās ar brīvības atņemšanas piemērošanu, iespējamās nākotnes perspektīvas attiecībā uz pašreizējā regulējuma grozīšanu, kā arī aplūkot brīvības atņemšanas regulējumu citu valstu krimināllikumos.

Bakalaura darba uzdevumi ir apzināt ar brīvības atņemšanas institūtu saistītos normatīvos aktus, kā Krimināllikums, Soduzpildes kodekss, Kriminālprocesa likums, kā arī nozīmīgākos literatūras avotus, analizēt pastāvošās problēmas normatīvajā regulējumā, dodot objektīvu un izsmeļošu skatījumu attiecībā uz šo soda veidu kopumā.

Darba izstrādē autors lieto sekojošas pētniecības metodes, proti, vēsturisko metodi, sākotnēji analizējot brīvības atņemšanas kā soda veida vēsturisko attīstību, sistēmanalīzes metodi, sākotnēji pētot brīvības atņemšanas institūtu vispārīgi, virzoties uz konkrētiem brīvības atņemšanas kā soda veida piemērošanas priekšnoteikumiem, veidiem, funkcijām, problēmām un iespējamām nākotnes attīstības tendencēm.

Bakalaura darbs sastāv no 5 nodaļām un 5 apakšnodaļām, kurās analizēti galvenie aspekti

attiecībā uz brīvības atņemšanas kā soda veida reglamentāciju krimināltiesībās, pievēršot būtisku uzmanību saskatāmo problēmu analīzei un to risinājumiem.

1. BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS KĀ SODA VEIDA VĒSTURE

”Pozitīvo krimināltiesu vēsture pēc būtības ir sodu institūta vēsture. Sods ir viena agrākām sociālās dzīves parādībām, un šā institūta evolūcija uzskatāma par vienu no spēcīgākajiem faktoriem tiesību attīstībā.”¹

”Atskatoties vēsturē, cietumi bija pazīstami jau senajā Ēģiptē un Ķīnā, tomēr līdz pat vēlīnajiem viduslaikiem Eiropā tie tomēr nav uzskatāmi par sodu izpildes vietām, jo cietumsods pēc to laiku likumiem vispār nebija paredzēts.”² Tas izskaidrojams ar Taliona principa dominanci senajā sabiedrībā, kas neuzskatīja brīvības atņemšanu par pietiekami efektīvu un samērīgu soda veidu attiecībā pret nodarījumu, jo dominēja miesas sodi.

”Brīvības atņemšana kā soda veids likumkrājumos tika ieviests pakāpeniski. Kārlis Lielais 813. gadā deva rīkojumu piemērot cietuma sodu augstmaņu dzimtu pārstāvjiem, jo kautrējās tos sodīt ar nāvi. Par brīvības atņemšanu kā soda veidu vispārējos vilcienos runāts Anglijas Lielajā Brīvības hartā (1215), bet plaši pazīstamajā ”Karolīnā”, kas stājās spēkā 1532. gadā ieslodzījums cietumā kā parastā nāves vai miesas soda aizvītotājs bija paredzēts tikai vienā gadījumā. Krievijā brīvības atņemšana kā patstāvīgs soda veids parādījās tikai Ivana Bargā laikā viņa ”suģebņikā”. Vēlāk 1649. gada likumkrājumā, tas kā sankcija ir jau paredzēta 40. sodāmu nodarījumu gadījumos.”³ Šāda brīvības atņemšanas institūta attīstība pamatojama ar humānisma ideju aktivizēšanos un nežēlīgie un mokošie miesas sodi vairs neguva tik lielu atbalstu sabiedrībā.

Turpmāk autors apskatīs normatīvos aktus, kas reglamentēja brīvības atņemšanas piemērošanu 20. gadsimtā Latvijas teritorijā.

Kā pirmais normatīvais akts jāmin 1903. gada Sodu likumi, kas sastāvēja no 37 nodaļām un aptvēra 687 pantus. 1903. gada Sodu likumus pilnā apmērā Latvijas teritorijā ieviesa vācu okupācijas vara, Pirmā pasaules kara laikā okupējot Latvijas teritoriju. Šī likuma normas Latvijas Republikā bija spēkā no 1918. gada līdz 1933. gada 1. augustam, kad to nomainīja tolaik jaunizstrādātais Sodu likums.

1903. gada Sodu likums paredzēja sekojošus soda veidus:

”1. nāves sods pakarot,

2. spaidu darbi uz visu mūžu vai uz noteiktu laiku no četriem līdz piecpadsmit gadiem,

¹ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 48.lpp.

² Krūmiņš E., Pokšāns S. Brīvības atņemšanas soda izpilde. Rīga: 1996, 48.lpp.

³ Turpat, 50.lpp.

- 3.izsūtījums nozinājumā uz visu mūžu,
- 4.ieslodzījums pārmācības namā uz laiku no pusotra līdz sešiem gadiem,
5. ieslodzījums cietoksnī uz laiku no divām nedēļām līdz sešiem gadiem,
- 6.ieslodzījums cietumā uz laiku no divām nedēļām līdz vienam gadam
- 7.arests uz laiku no vienas dienas līdz sešiem mēnešiem un
8. naudas sods.”⁴

Atbilstoši 1903. gada Soda likumiem noziedzīgus nodarījumus iedalīja smagos noziegumos, noziegumos un pārkāpumos. Ieslodzījumu pārmācības namā varēja piespriest par smagiem noziegumiem, par noziegumiem piespriest ieslodzījumu cietumā vai cietoksnī, bet par pārkāpumiem varēja piemērot arestu.⁵

Kā piemēru var minēt Sodu likumos 73. pantā ietverto kriminālatbildību par Dieva zaimošanu un svētuma noziedzīgu aizskaršanu, kur vainīgais atkarībā no apstākļiem bija sodāms ar ieslodzījumu pārmācības namā uz noteiktu laiku no trim mēnešiem līdz trim gadiem vai ar ieslodzījumu cietoksnī neilgāk par 3. gadiem.

Latvijas Republikas pirmās brīvvalsts laikā par svarīgāko normatīvo aktu krimināltiesību attīstībā būtu uzskatāms 1933. gada 1. augustā spēkā stājušais Sodu likums, kam par pamatu tika ņemts 1903. gada Sodu likums un līdzības abu normatīvo aktu vispārīgajās daļās ir acīmredzamas.

1933. gada Sodu likumā tika paredzēti sekojoši sodi: spaidu darbi uz visu mūžu vai uz noteiktu laiku no četriem līdz piecpadsmit gadiem, pārmācības nams no viena līdz četriem gadiem, cietums no divām nedēļām līdz vienam gadam, arests no vienas dienas līdz sešiem mēnešiem, naudas sods.⁶

Brīvības atņemšanu atbilstoši 20. pantam varēja piemērot no divām nedēļām līdz vienam gadam, taču ievēribu pelna 21. pants, kuru piemērojot atsevišķos gadījumos brīvības atņemšanas reālu izpildi varēja atlikt pat līdz pieciem gadiem.

Analizējot 1933. gada Sodu likuma 31. pantu secināms, lai gan tika reglamentēti pieci soda veidi, teorētiski ir iespējams izdalīt arī sesto soda veidu, proti, personām, kuras bija notiesātas ar spaidu darbiem vai pārmācības namu, tiesa varēja piespriest arī papildus drošības līdzekli-drošības ieslodzījumu no pieciem līdz piecpadsmit gadiem, kas pēc savas būtības ir

⁴ 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Trešais izdevums. Rīga: [b.i.], 1930.

⁵ Skatīt sīkāk: Autoru kolektīvs Prof. Dr. iur. Dītriha Andrēja Lēbera redakcijā, Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Rīga: LU žurnāla Latvijas tiesību vēsture fonds, 2000,44. lpp.

⁶ 1933. gada 24. aprīļa Sodu likums. Sastādījuši: Ehlerss H., Jakobi P., Lauva J., Mines P. Rīga: [b.i.], 1934.

kvalificējams kā brīvības atņemšanas soda veids, jo pēc savas būtības tas neatšķirās no brīvības atņemšanas soda, kaut gan tas likumā tika reglamentēts kā drošības līdzeklis.⁷ Tātad secināms, ka šajā gadījumā radās situācija, ka personu bija iespējams sodīt divas reizes ar faktisku brīvības atņemšanu pirmo reizi to kvalificējot kā brīvības atņemšanas sodu, bet pēc soda izciešanas kā drošības līdzekli. Pēc autora domām šāds drošības līdzekļa veids, kas pēc savas būtības atbilst brīvības atņemšanas sodam atzīstams par pārāk bargu, nesamērīgu un neatbilstošu drošības līdzekļa kā tiesību institūta būtībai.

1940. gada 26. novembrī Latvijā stājās spēkā 1926. gada Krievijas PFSR Kriminālkodekss, ar kuru aizstāja 1933. gada Sodu likumu. Padomju krimināltiesību ieviešanas rezultātā parādījās jauni noziegumu sastāvi, atbilstoši sociālisma ideoloģijai tika paplašināts noziegumu loks par ko bija piemērojama brīvības atņemšana, piemēram, spekulācija, patvaļīga darba pamešana, uzņēmumu iekārtu pārdošana. Tika pastiprinātas kriminālās represijas nosakot Kriminālkodeksam atpakaļejošu spēku, bargākus sodus, kā arī atjaunojot nāvessodu, kas ar 1933. gada Sodu likumu Latvijā bija atcelts miera laikā.⁸

1958. gada 25. decembrī tika apstiprināti PSR un savienoto republiku kriminālās likumdošanas pamati, ar kuriem tika atvesti savu laiku pārdzīvojušie principi kriminālsodu interpretācijā, konkretizējot normu piemērošanas atpakaļejošo spēku un izslēdzot no krimināltiesībām "sociālistiskai" sabiedrībai nepieņemamus soda veidus.⁹

LPSR Augstākā Padome 1961. gada 6. janvārī pieņēma LPSR Kriminālkodeksu, kas stājās spēkā 1961. gada 1. aprīlī.

Par būtisku pavērsienu spēkā esošajā kriminālkodeksā attiecībā uz brīvības atņemšanas piemērošanu jāmin fakts, ka, nosakot brīvības atņemšanas sankcijas robežas, vadījās no Ļeņina atzinuma, ka sodīšanas profilaktisko nozīmi nosaka nevis tā bardzība, bet neatvairamība.¹⁰

Atbilstoši LPSR Kriminālkodeksa 21. pantam brīvības atņemšana tika uzskatīta par bargāko soda veidu sodu sistēmā, jo sodi LPSR Kriminālkodeksa 21. pantā tika izvietoti vispirms minot smagāko soda veidu, proti, brīvības atņemšanu. To apstiprina arī fakts, ka LPSR Kriminālkodeksa 22. pantā minētais nāves sods tika izdalīts no kopējās sodu sistēmas, kā izņēmuma soda veids, kuru ar laiku bija paredzēts izslēgt no Kriminālkodeksa, tomēr šai idejai nebija nekad lemts realizēties.

⁷ Autoru kolektīvs Prof. Dr. iur. Dītriha Andrēja Lēbera redakcijā, Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Rīga: LU žurnāla Latvijas tiesību vēsture fonds, 2000, 249. lpp.

⁸ Turpat. 338-339. lpp.

⁹ Turpat. 400.lpp.

Kā norāda S. Graužinis :”Brīvības atņemšana ir notiesātas personas piespiedu izolācija no padomju sabiedrības tiesas sprieduma noteiktā laika tecējumā, ievietojot to īpašās labošanas darbu iestādēs. Šajās labošanas darbu iestādēs tiek piemēroti dažādi labošanas un pāraudzināšanas līdzekļi un metodes, lai notiesātos labotu un pāraudzinātu.”¹¹

Brīvības atņemšanas piemērošana tika reglamentēta LPSR Kriminālkodeksa 23. pantā, kas noteica :”Brīvības atņemšana nosakāma uz laiku no trim mēnešiem līdz desmit gadiem, bet par sevišķi smagiem noziegumiem, par noziegumiem, kam bijušas sevišķi smagas sekas, un sevišķi bīstamiem recidīvistiem PSR Savienības un Latvijas PSR likumdošanā paredzētajos gadījumos-uz laiku, ne ilgāku par piecpadsmit gadiem. Brīvības atņemšanas laiks nosakāms gados un mēnešos. Nosakot sodu personai, kas līdz nozieguma izdarīšanai nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, brīvības atņemšanas laiks nedrīkst pārsniegt desmit gadus. Brīvības atņemšanas soda izciešanu ar tiesas spriedumu nosaka labošanas darbu nometinājuma kolonijās, personām, kas izdarījušas noziegumus aiz neuzmanības, vispārēja, pastiprināta, stingra un sevišķi stingra režīma kolonijās vai cietumā, kā arī vispārēja un pastiprināta režīma audzināšanas darbu kolonijās.”¹²

Brīvības atņemšanas attiecībā uz sevišķi smagiem noziegumiem, proti, no desmit līdz piecpadsmit gadiem, galvenokārt, bija paredzēta par valsts noziegumiem, kas aptvēra tādus noziedzīgus nodarījumus kā dzimtenes nodevība, spiegošana, terora akts, terora akts pret ārvalsts pārstāvi, diversija, kaitniecība, pretpadomju aģitācija un propaganda.

Brīvības atņemšanas soda izciešanas veidus noteica ar tiesas spriedumu, proti, labošanas darbu kolonijas, cietumi, labošanas darbu nometinājuma kolonijas, kā arī audzināšanas darbu kolonijas, taču par galveno brīvības atņemšanas izciešanas vietu personām, kuras notiesātas ar brīvības atņemšanu, tika atzītas labošanas darbu kolonijas.

Ar Latvijas Republikas 1991. gada 22. augusta likumu Latvijas PSR Kriminālkodekss tiek atzīts par Latvijas Kriminālkodeksu. Atšķirībā no LPSR Kriminālkodeksa attiecībā uz brīvības atņemšanu tajā tika palielināts nosakāmais brīvības atņemšanas termiņš no sešiem mēnešiem līdz piecpadsmit gadiem, bet par sevišķi smagiem noziegumiem līdz divdesmit gadiem.¹³

¹⁰ Turpat.401. lpp.

¹¹ Dzenītis J., Graužinis S., Kraukle V., Krastiņš U., Lisagors J., Niedre A., Rudzītis O., Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982, 118.lpp.

¹² Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. Rīga: Avots, 1984.

¹³ Latvijas Kriminālkodekss. Rīga: Poligrāfists, 1995.

2. BRĪVĪBAS ATŅEMŠANA KRIMINĀLLIKUMĀ

2.1. Soda jēdziens un mērķis

Krimināllikumā noziedzīgs nodarījums un vainīgai personai piespriežamais sods ir savstarpēji nedalāmi jēdzieni. Tomēr būtu jāpiekrīt A. Niedres viedoklim, ka: "Noziedzīga nodarījuma un soda savstarpējā saistība nenozīmē, ka tie būtu viens otram pakļauti jēdzieni. Tas apstāklis, ka pēc savas secības pirmajā vietā vienmēr ir noziedzīgs nodarījums, bet sods-otrajā vietā, nepavisam neliecina par soda jēdziena pakļautību noziedzīga nodarījuma jēdzienam vai par to, ka soda jēdziens ir noziedzīga nodarījuma jēdziena sastāvdaļa."¹⁴ Tas pamatojams ar faktu, ka pēc savas būtības noziedzīga nodarījuma jēdziens un vainīgai personai piespriežamais sods, lai gan ir relatīvi līdzās pastāvoši institūti, pēc savas būtības nevis pakļaujas viens otram, bet tiek realizēti secībā viens aiz otra un katram no šiem tiesību institūtiem ir diferencētas funkcijas un sasniedzamie mērķi.

Šajā ziņā būtiska loma ir soda neatvairāmības principam, kas izpaužas soda piemērošanas veidā, ja persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tomēr maldīgs ir uzskats, ka soda piemērošana vainīgai personai tiek izvirzīts kā pašmērķis.

Atzīstot attiecīgas darbības par krimināli sodāmām un paredzot sankcijas Krimināllikuma Sevišķajā daļā par šādu darbību veikšanu, likumdevējs ir vēlējis ar kriminālatbildības piedraudējumu aizsargāt visai sabiedrībai svarīgas intereses. Protams, aplams būtu uzskats, ka sodam nebūt nav nekāda sakara ar mērķi tieši sodīt un iedarboties ar sankcijām uz vainīgo personu, vai tam ir izvirzīti gluži citi mērķi, taču konkrētas personas sodīšanas mērķis attaisnojams, lai indivīdā un visā sabiedrībā kopumā nerastos visatļautības un nesodāmības sajūta, tādējādi piedraudot ar Krimināllikuma Sevišķajā daļā paredzētajām sankcijām, likumdevējs brīdina visus un ikvienu atturēties no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Krimināllikuma 35. pantā dota soda legālā definīcija: "Krimināllikumā paredzētais sods ir piespiedu līdzeklis, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, šā likuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu."¹⁵

¹⁴ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 335. lpp.

¹⁵ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 22. februārī].

No šīs definīcijas ir iespējams konstatēt visiem Krimināllikumā paredzētajiem sodiem kopīgās pazīmes tas, pirmkārt, ir valsts piespiedu līdzeklis, proti, valsts visas sabiedrības interešu aizsardzības vārdā tādā veidā pauž savu nosodāmo attieksmi attiecībā uz izdarīto noziedzīgu nodarījumu; otrkārt, sodu ir tiesīga piemērot tikai tiesa vai prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, tas pamatojams ar Latvijas Republikas Satversmes 86. pantu, kas nosaka: "Tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums, un tikai likumā paredzētā kārtībā," kā arī Satversmes 94. pants, kas nosaka, ka: "Ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu."¹⁶ Treškārt, sodam piemīt gan publisks, gan privāts raksturs, proti, piemērojot sodu vainīgai personai par tās izdarītu noziedzīgu nodarījumu vienlaicīgi tiek izteiks morāls sabiedriska un politiska nosodījums attiecībā uz indivīdu. Ceturtkārt, personai sodu ir iespējams piemērot tikai Krimināllikuma Sevišķās daļas sankcijā paredzētajos ietvaros, protams, ievērojot Vispārīgās daļas noteikumus.

Atbilstoši Krimināllikuma 35. panta otrai daļai, soda mērķis ir vainīgo personu sodīt par izdarīto noziedzīgu nodarījumu, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Tātad Krimināllikuma 35. panta 2. daļā ir uzskaitīti trīs soda mērķi, pirmkārt, sodīt vainīgo personu par tās izdarītu noziedzīgu nodarījumu, otrkārt, panākt, lai notiesātais turpmāk atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas (speciālā prevencija), treškārt, atturēt citas personas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Šie sodiem izvirzītie mērķi attiecas vienādā mērā uz visiem soda veidiem, kas paredzēti Krimināllikumā, tajā skaitā uz brīvības atņemšanu. Atbilstoši likumprojektam "Grozījumi Krimināllikumā Nr. 90/TA-1028 (2010), kas šobrīd apstiprināts Saeimā pirmajā lasījumā, paredzēts izteikt Krimināllikuma 35. panta 2. daļu šādā redakcijā: "Soda mērķis ir 1) aizsargāt sabiedrības drošību, 2) atjaunot taisnīgumu, 3) vainīgo personu sodīt par izdarītu noziedzīgu nodarījumu, 4) resocializēt sodīto personu, 5) panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas."¹⁷ Tomēr pēc autora domām šādu uzskaitījumu varētu uzskatīt par lielā mērā formālu, jo atsaucoties uz šiem mērķiem, nav iespējams secināt vai vispār, piemērojot sodus, tajā skaitā brīvības atņemšanu, ir iespējams sasniegt izvirzītos soda mērķus, piemēram, atjaunot taisnīgumu vai resocializēt notiesāto personu. Nozīmīgs ir arī jautājums, ka gan šī brīža Krimināllikumā definētie soda mērķi, gan tie, kurus nākotnē paredzēts iekļaut Krimināllikuma

¹⁶ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs nr. 43.

¹⁷ Likumprojekts-Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40149704> [aplūkots 2012. gada 22. februārī].

35. pantā, nevar tikt attiecināti uz visiem soda veidiem, proti, mūža ieslodzījumu un arestu, kas pēc būtības nozīmē, ka ar šiem soda veidiem definētos soda mērķus efektīvi nav iespējams sasniegt. Viens no argumentiem izslēdzot no Krimināllikuma nāves sodu, bija tā neatbilstība izvirzītajiem soda mērķiem. Tādēļ likumdevējam vajadzētu nopietnāk pievērsties sodu mērķu uzskaitījumam un nozīmei, nevis deklarātīvi uzskaitīt soda mērķus. Jāpiekrīt A. Reigasei, ka milzīga nozīme ir soda mērķu noteikšanā: "Tie 1) izsaka valsts politiku cīņā pret noziedzību; 2) palīdz noteikt optimālu soda veidu un mēru konkrētos gadījumos; 3) ir soda efektivitātes rādītāji."¹⁸ Pie pašreizējā soda mērķu regulējuma jāsecina, ka šobrīd noteiktie mērķi pilnā mērā neveicina iespēju palīdzēt noteikt optimālu soda veidu un mēru, kā arī par vienīgo soda piemērošanas efektivitātes rādītāju tiek atzīts recidīva skaits, kas pēc autora domām nav uzskatāma par pareizu pieeju, jo brīvības atņemšanas sods varētu tikt atzīts par efektīvi un pareizi piemērotu gadījumā, ja persona pēc soda izciešanas spēj veiksmīgi integrēties sabiedrībā kā pilnvērtīgs, labojies, sabiedrībai derīgs indivīds.

Kā norāda A. Niedre: "Ģenerālā prevencijas jēga vispirms izpaužas apstākļi, ka ar soda draudiem morāli nelīdzsvaroti cilvēki tiek atturēti no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Šis norādījums attiecas uz samērā nelielu personu loku, jo absolūtais sabiedrības locekļu vairākums ievēro likumus, tostarp arī krimināllikumus tādēļ, ka tie atbilst viņu interesēm. Tomēr ir arī tādas personas, kuras baidās no kriminālatbildības un soda. Vispārīga brīdinoša nozīme (ģenerālā prevencija) izpaužas jau pašā krimināllikuma pastāvēšanas faktā, jo likums aizliedz izdarīt to vai citu nodarījumu, piedraudot ar sodu."¹⁹

Attiecībā uz speciālo prevenciju tās galvenais mērķis ir atturēt konkrēto personu no turpmākas noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, un šajā gadījumā atšķirībā no ģenerālās prevencijas ar Krimināllikuma normām ir iespēja tieši iedarboties uz personu, proti, piemērojot kādu no kriminālsodiem, lai ietekmētu personu.

Speciālai un vispārējai prevencijai, vajadzētu būtiski samazināt noziegumu izdarīšanu nākotnē, tomēr runājot par prevenciju Krimināllikuma 35. panta izpratnē nākas secināt, ka noziedzīgs nodarījums jau ir paveikts, brīdī kad Krimināllikuma ietvaros tiek runāts par jebkāda veida prevenciju no kā likumsakarīgi izriet, ka sodam izvirzītais mērķis netiek sasniegts. Jāpiekrīt

¹⁸ Reigase A. Mantiskie sodi Latvijas krimināltiesībās. Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. Krimināltiesisko zinātņu katedra. Krājumā "Piespiedu līdzekļi krimināltiesībās" Palīgmateriāli studijām. Rīga: 2006, 85. lpp.

¹⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 338.lpp.

ir A. Reigases paustajam viedoklim, ka :” Brīvības atņemšana pretēji gaidītajam, neveicina viena no soda mērķiem-speciālās prevencijas sasniegšanu. Tas galvenokārt izpaužas divējādi. Pirmkārt, izolācija no apkārtējās vides un ieslodzījuma vietās pastāvošā kontrole par notiesātajiem ierobežo iespējas brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā izdarīt noziedzīgus nodarījumus.”²⁰ Tātad piemērojot personai brīvības atņemšanu persona tiek fiziski piespiesta neizdarīt jaunus noziedzīgus nodarījumus sabiedrībā uz soda izciešanas laiku, taču šāda šī jēdziena izpratne neatbilst prevencijas jēgai un nekādā veidā neveicina situāciju, ka persona nākotnē neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus.

Juridiskajā literatūrā izteikti viedokļi, ka brīvības atņemšanas soda noteikšana Krimināllikumā pat par sevi attur sabiedrības vairākumu no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas (ģenerālā prevencija), tomēr nav iespējams noteikt ģenerālās prevencijas lomu attiecībā uz brīvības atņemšanu, sodot vēl vienu personu.²¹

Brīvības atņemšanas jēdziens ir dots Krimināllikuma 38. pantā:” Brīvības atņemšana ir personas piespiedu turēšana ieslodzījumā. Brīvības atņemšanu nosaka uz laiku no trim mēnešiem līdz piecpadsmit gadiem, bet par sevišķi smagiem noziegumiem — uz laiku līdz divdesmit gadiem. Šajā likumā īpaši paredzētajos gadījumos brīvības atņemšanu var noteikt uz visu mūžu (mūža ieslodzījums).Brīvības atņemšanas laiks nosakāms gados un mēnešos, bet šajā likumā paredzētajos gadījumos — arī dienās.”²²

Brīvības atņemšana kā soda veids, kas piemērojams par personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu joprojām tiek atzīts par galveno soda veidu lielākajā daļā Eiropas un pasaules valstu.

Kā norāda P. Mincs: ”No kaitīguma novēršanas, ģenerālās prevencijas un katrā ziņā jau no atmaksas viedokļa noziedzniekam jāsaņūm sods kā labuma atņemšana.”²³

Nepārprotami šis visnotaļ bargais soda veids vistiešāk iedarbojas uz indivīdu, kā norāda A. Niedre :” Šis sods saistīts ar notiesātā izolēšanu no agrākās vides , ierastā dzīves veida, pastāvošajiem sociālajiem kontaktiem, kā arī ar notiesātā uzraudzību. Ierobežojumu, kas noteikti sakarā ar brīvības atņemšanas soda izpildīšanu, rada notiesātajam papildu fizisku un psiholoģisku slodzi un grūtības.”²⁴

²⁰ Reigase. A., Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 41.lpp.

²¹ Fletcher G.P. Basis Concepts of Criminal Law. New York: Oxford University, 1998, p. 31.

²² Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 22.februārī].

²³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 238.lpp.

²⁴ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 345.lpp.

2.2. Brīvības atņemšanas vieta sodu sistēmā

Krimināllikuma 36. pantā ir dots šobrīd piemērojamo sodu izsmeļošs uzskaitījums, kas veido pastāvošos sodu sistēmu. Personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, var piespriest vienu no šādiem pamatsodiem: brīvības atņemšanu, arestu, mantas konfiskāciju, piespiedu darbu un naudas sodu. Bez pamatsoda notiesātajam var piespriest šādus papildsodus: mantas konfiskāciju, izraidīšanu no Latvijas Republikas, naudas sodu, tiesību ierobežošanu, policijas kontroli, probācijas uzraudzību, aizliegumu kandidēt Saeimas, Eiropas Parlamenta, republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanās.²⁵

Krimināllikuma 36. pantā dotais sodu uzskaitījums jāuzskata par pilnīgu un izsmeļošu, tādēļ tiesa vai prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu nav tiesīgs piemērot kādu citu soda veidu pēc sava ieskata.

Kriminālsoda veidi pastāvošajā sodu sistēmā izkārtoti zināmā secībā, sākotnēji minot smagākos soda veidus, proti, šobrīd brīvības atņemšanu un sekojoši arestu, un tālākās punktus minot vieglākus soda veidus, tādēļ jāsecina, ka brīvības atņemšana kā soda veids šī brīža normatīvajā regulējumā atzīstams par smagāko soda veidu.

Kā norāda U. Krastiņš: "Norādītos kriminālsodu veidus var klasificēts: 1) pēc soda noteikšanas kārtības un juridiskā nozīmīguma- pamatsodos, papildsodos un sodos, kurus var piemērot gan kā pamatsodus, gan kā papildsodus;2) Pēc tiesiskā aspekta un sodīšanas ietekmes apjoma-sodos, kas saistīti ar brīvības atņemšanu vai ierobežošanu un sodos, kas nav saistīti ar to."²⁶

Par sodiem, kas saistīti ar brīvības atņemšanu jāatzīst mūža ieslodzījums, brīvības atņemšana uz noteiktu laiku un arests, lai gan brīvības atņemšana uz visu mūžu kā atsevišķs soda veids nav izdalīts Krimināllikuma 36. pantā, tomēr pēc savas būtības un dabas, tas atbilst brīvības atņemšanai "klasiskajā izpratnē", kaut gan brīvības atņemšanai uz visu mūžu (mūža ieslodzījumam) ir sava specifiska nozīme, mērķis un uzdevums.

"Personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu var piespriest tikai vienu pamatsodu. To nevar piespriest papildu citiem sodiem, ja tas piespriests kā pamatsods. Savukārt personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, nevar sodīt, nepiespiežot viņai pamatsodu."²⁷ Secināms, ka šāds regulējums pastāv, lai neveidotos absurda situācija, kad indivīdam par vienu izdarītu

²⁵ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 22.februārī].

²⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: Firma "AFS", 2003. 135.lpp.

²⁶ Turpat, 135.lpp.

²⁷ Turpat.

noziedzīgu nodarījumu reāli piespriež brīvības atņemšanu un arestu, pēc būtības atņemot personai brīvību divas reizes par vienu noziedzīgu nodarījumu.

2.3. Brīvības atņemšanas veidi

Brīvības atņemšanu kā soda veidu var piemērot uz visu mūžu (mūža ieslodzījums) un uz noteiktu laiku. Atbilstoši Krimināllikuma 38. pantam brīvības atņemšanu nosaka no trim mēnešiem līdz piecpadsmit gadiem, bet par sevišķi smagiem noziegumiem uz laiku līdz divdesmit gadiem, kā arī Krimināllikumā īpaši paredzētajos gadījumos brīvības atņemšanu ir iespējams noteikt uz visu mūžu.

Brīvības atņemšanu uz visu mūžu kā pamatsoda veidu analizējot Krimināllikuma Sevišķās daļas pantus, ir iespējams piemērot par noziegumiem, kas minēti Krimināllikuma: 71. pantā – genocīds, 71.² noziegumi pret cilvēci, 72. pantā - noziegumi pret mieru, 73. pantā – masveida iznīcināšanas ieroču izgatavošana, glabāšana, pārvietošana, lietošana un izplatīšana, 74. pantā - kara noziegumi, 85. pantā – spiegošana, 88. un 88.¹ pantā par terorismu un terorisma finansēšanu, 89.¹ panta 2. daļā par noziedzīgas organizācijas vadīšanu vai piedalīšanos šādas organizācijas izdarītajos noziegumos, kā arī par slepkavību pastiprinošos apstākļos- 117. panta 6. daļa un sevišķi pastiprinošos apstākļos 118. pants, kā arī par izvarošanu - 159. panta 3. daļa.

Atbilstoši Krimināllikuma 7. pantam šie nodarījumi kvalificējami kā sevišķi smagi noziegumi un jāsecina, ka tiesa, nosakot sodu šai personai, uzskata, ka brīvības atņemšana uz noteiktu laiku, neatbilst personas izdarītā nozieguma raksturam, bīstamībai un smagumam. Tomēr atbilstoši Krimināllikuma 60. pantam: "Ja notiesātā persona palīdzējusi atklāt citas personas izdarītu noziegumu, kas ir tikpat smags, smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu, tiesa, ar kuras spriedumu šī persona ir notiesāta, var samazināt spriedumā noteikto sodu, bet piespriesto mūža ieslodzījumu aizstāt ar brīvības atņemšanu uz divdesmit gadiem."²⁸ Tātad secināms, ka notiesātajam, kam piespriesta brīvības atņemšana uz mūžu sodu ir iespējams aizstāt ar terminētu brīvības atņemšanu. Autors uzskata likumdevējs ir devis šādu iespēju acīmredzami bezcerīgā situācijā nonākušai personai, līdzdarboties visai sabiedrībai svarīgu interešu aizsardzībā, tādējādi tas zināmā mērā liecina, par personas noraidošo attieksmi attiecībā uz noziedzīgiem nodarījumiem sabiedrībā, neapšaubāmi šāda rīcība pamatojama arī ar pašas personas subjektīvajām interesēm un tiesībsargājošo iestāžu mērķiem. Tomēr jāsecina, ka tā ir tiesas tiesība, nevis pienākums samazināt mūža ieslodzījumu personai ar terminētu brīvības atņemšanu līdz divdesmit gadiem.

Atbilstoši Krimināllikuma 61. pantam personu, kas notiesāta ar brīvības atņemšanu, var nosacīti pirms termiņa atbrīvot no pamatsoda izciešanas, ja ir pamats uzskatīt, ka tā pēc

²⁸ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 23. februārī].

atbrīvošanas spēs iekļauties sabiedrībā, neizdarot noziedzīgu nodarījumu un tā ir izcietusi 25 gadus no brīvības atņemšanas soda termiņa. Tomēr 61. pantā ir minēti vairāki nosacījumi, kuriem ir jāatbilst personai, kas notiesāta ar brīvības atņemšanu uz mūžu, lai personu atbrīvotu pirms termiņa.

Kā nosaka Latvijas soda izpildes kodeksa 50.⁴ pants ar mūža ieslodzījumu notiesātie soda izciešanu uzsāk slēgta tipa cietumā, režīma zemākajā pakāpē, kurā notiesātai personai jāizcieš ne mazāk kā septiņi gadi, pēc šī termiņa ar mūža ieslodzījumu notiesāto personu var pārvietot no režīma zemākās pakāpes uz soda izciešanas vidējo pakāpi. Ne mazāk kā desmit gadi no piesprietā soda personai jāizcieš soda izciešanas režīma vidējā pakāpē, bet atlikusī soda daļa soda iziešanas režīma augstākajā pakāpē, kur personai jāizcieš atbilstoši Krimināllikumam nemazāk kā astoņi gadi.²⁹ Ja notiesātā persona atbilst Latvijas sodu izpildes kodeksa 50.³ trešās daļas 1.,2.,3. punktam, proti, notiesātais ir sasniedzis pozitīvi vērtējamus resocializācijas rezultātus, attiecīgā pārvietošana veicinās viņa iekļaušanos sabiedrībā pēc atbrīvošanas un ir pagājis viens gads pēc soda — ievietošana soda vai disciplinārajā izolatorā — piemērošanas par soda izciešanas režīma pārkāpumu vai pagājuši seši mēneši pēc cita noteiktā soda piemērošanas, par soda izciešanas režīma pārkāpumu, vai notiesātajam ir piemērots šā Latvijas sodu izpildes kodeksa 68.panta pirmās daļas 5.punktā noteiktais pamudinājums un notiesātais atzīstams par administratīvi nesodītu, tad attiecīgās brīvības atņemšanas administratīvā komisija pēc notiesātās personas iesnieguma par iespējamu atbrīvošanu no soda izciešanas pirms termiņa izskata iesniegumu un pieņem lēmumu ņemot vērā notiesātās personas uzvedību brīvības atņemšanas iestādē, kā arī Valsts probācijas dienesta sagatavoto izvērtēšanas ziņojumu par notiesāto un pieņem lēmumu iesniegt tiesai ierosinājumu par personas pirms termiņa atbrīvošanu. Tiesa šādā gadījumā vērtē iespēju atbrīvot vai neatbrīvot personu no mūža ieslodzījuma.

Kā redzam personas atbrīvošana no mūža ieslodzījuma saistīta ar virkni izpildāmu uzdevumu, nosacījumu un kritēriju, kas attiecas uz personu, lai to atbrīvotu pirms termiņa. Pēc autora domām šāda situācija uzskatāma par atbalstāmu, jo tādā veidā, nosakot vairākus ierobežojumus personai, iespējams, objektīvi pārliecināties par personas resocializācijas sasniegumiem, kā arī šādu pieeju nevarētu vērtēt kā nesamērīgi bargu, jo pēc būtības tiesa sākotnēji šai personai piemērojusi beztermiņa brīvības atņemšanu, jo uzskatījusi, ka personai piespriežamā brīvības atņemšana uz laiku nekādā mērā nav bijusi samērīga ar personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu.

²⁹ Latvijas Sodų izpildes kodekss: LR likums. Pieejams : <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90218> [aplūkots 2012. gada 24. februārī].

Atbilstoši Krimināllikuma 38. pantam brīvības atņemšana uz noteiktu laiku nosakāma no trīs mēnešiem līdz piecpadsmit gadiem, bet par sevišķi smagiem noziegumiem uz laiku līdz divdesmit gadiem. Brīvības atņemšanas minimālā robeža ir noteikta trīs mēneši, kas piemērojama attiecībā uz kriminālpārkāpumiem, bet galējā robeža divdesmit gadu, par sevišķi smagu noziedzīgu nodarījumu veikšanu, taču atbilstoši Krimināllikuma 51. panta 3. daļai saskaitot sodus pēc vairākiem spriedumiem, soda kopējais laiks nedrīkst pārsniegt attiecīgajam soda veidam noteikto maksimālo laiku, t.i., brīvības atņemšanas sodam (izņemot mūža ieslodzījumu), soda kopējais laiks nedrīkst pārsniegt divdesmit piecus gadus.

Ar brīvības atņemšanu notiesātas personas izcieš slēgta, daļēji slēgta un atklāta tipa cietumos, kur atkarībā no cietuma tipa sodu izcieš attiecīgā pakāpē, proti, slēgta tipa cietumos – zemākajā, vidējā un augstākajā režīma pakāpē un daļēji slēgtā cietumā- zemākajā un augstākajā režīma pakāpē. Brīvības atņemšanas soda izciešanu personas uzsāk ar režīma zemāko pakāpi.³⁰ Šobrīd brīvības atņemšanas sods tiek izpildīts sešos slēgta tipa cietumos (Daugavpils Valmieras Grīvas, Jelgavas, Matīsa un Pārlielupes cietumā), trīs daļēji slēgta tipa cietumos (Ilģuciema-sieviešu, Jēkabpils, Šķirotavas cietumā) un divos atklātajos tipa cietumos (Olaines un Vecumnieku), kā arī jāmin Cēsu audzinoša iestāde nepilngadīgajiem.³¹

Atbilstoši Krimināllikuma 39. pantam arests ir personas īslaicīga piespiedu turēšana ieslodzījumā. Arestu nosaka uz laiku no trim dienām līdz trim mēnešiem. Arests nav piemērojams grūtniecēm un mātēm, kuru aprūpē ir bērns līdz viena gada vecumam. No brīvības atņemšanas un sodu sistēmas viedokļa, kas minēta Krimināllikuma 36. pantā arests atzīstams par vieglāko sodu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, kuru iespējams piemērot atbilstoši Krimināllikuma 7. pantam par kriminālpārkāpumiem un mazāk smagiem noziegumiem.

Arestu var uzskatīt par brīdinājumu notiesātajam neizdarīt jaunus noziedzīgus nodarījumus, lai nevajadzētu noteikt piespiedu turēšanu izolācijā uz ilgāku laiku.³²

³⁰ Latvijas Sodū izpildes kodekss: LR likums. Pieejams : <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90218> [aplūkots 2012. gada 12. martā].

³¹ Zahars V. Kriminālsodu izpildes tiesības. Rīgā: Latvijas Policijas akadēmija. 1999. 44.lpp.

³² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 350. lpp.

2.4. Brīvības atņemšanas negatīvās iezīmes un alternatīvas

Brīvības atņemšana kā soda veids krimināltiesībās ar tai izvirzītajiem mērķiem, uzdevumiem un funkcijām, no vienas puses, un saskatāmajām negatīvajām iezīmēm, no otras puses uzskatāma, par pietiekami asu un jūtīgu tematu nopietnai diskusijai, gan visas sabiedrības mērogā, gan tiesību zinātnieku vidū.

Nepretendējot uz absolūtu patiesību un viedokļu sakritību šajā jautājumā, pēc autora domām, tomēr vajadzētu dot objektīvu skatījumu uz šī soda veida negatīvajām iezīmēm.

Šajā ziņā jāpiekrīt A. Reigasei: "Pamatoti tiek uzskatīts, ka attiecībā uz ļaunprātīgiem un vardarbīgiem noziedzniekiem, kas izdara smagus vai sevišķi smagus noziegumus, viņu izolācija no sabiedrības ir efektīvs iedarbības līdzeklis. Sabiedrībā vienmēr būs cilvēki, kuriem cietumi būs vienīgā soda izciešanas vieta. Cietums šajos gadījumos ir drošības līdzeklis, kas pasargā sabiedrību no ļaundariem."³³ Šajā ziņā var saprast sabiedrības vairākuma sajūsmu, kura, neiedziļinoties brīvības atņemšanas soda būtībā, par galveno taisnīguma mērauklu uzskata noziedzīgu nodarījumu izdarījušai personai piespriesto termiņu izolācijā, tomēr būtiski būtu apskatīt brīvības atņemšanas kā soda veida negatīvās iezīmes.

Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 94. pantam: "Ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu."³⁴ Jāsecina, ka brīvības atņemšana kā soda veids pēc būtības atzīstams par sodu, kas vistiešāk un vislielākajā apmērā ierobežo cilvēktiesības, tomēr ne tikai pati brīvības atņemšana uzskatāma par šādu soda veidu, bet viss šīs soda izpildes process parasti balansē uz cilvēktiesību pārkāpšanas robežas, tas pamatojams ar samērā lielu ieslodzīto konstitucionālo sūdzību skaitu gan Satversmes tiesā, gan Eiropas Cilvēktiesību tiesā attiecībā uz nacionālajos normatīvajos aktos paredzēto tiesību un pienākumu apjomu atbilstību valsts pamatlikumam un starptautiskajām konvencijām, kā arī antisanitārajiem apstākļiem ieslodzījumu vietās. Pašreizējā situācijā nekas neliecina, ka situācija varētu radikāli mainīties, tātad Latvijas Republika arī turpmāk būs spiesta izmaksāt kompensācijas personām, kas atrodas ieslodzījumu vietās par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu sakarā ar cilvēktiesību pārkāpumiem. Protams, par pamatu šādai situācijai ir valsts ekonomiskais stāvoklis, un nenoliedzami apstākļi, ka brīvības atņemšana kā soda veids sastopams absolūti lielākajā daļā Krimināllikuma Sevišķās daļas sankciju, kas dod tiesām plašas iespējas piemērot tieši šo soda veidu. Taču mainot normatīvo regulējumu un tādējādi samazinot ieslodzījumu vietās esošo personu skaitu, situāciju būtu iespējams ievērojami uzlabot.

³³ Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 37.lpp.

³⁴ Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs, nr. 43.

” Joprojām izplatīts ir uzskats, ka brīvības atņemšanas sods: 1) sekmē sociālā taisnīguma atjaunošanu; 2) ir elastīgs un pietiekoši represīvs sods, kas garantē soda individualizāciju un nodrošina apstākļus notiesātā atturēšanai no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas nākotnē; 3) tiesa noteiktā laika posmā ierobežo notiesātā iespējas izdarīt jaunus noziedzīgus nodarījumus; 4) sarauj notiesātā iepriekšējos sociālos kontaktus, neļauj turpināt ierasto dzīves veidu; 5) rada spēcīgu ietekmi sabiedrībā, kas attur tās locekļus no noziedzīgas uzvedības, u.c.”³⁵ Šādus sabiedrības uzskatus, pēc autora domām, iespējams nevar nosaukt par aplamiem, taču par strīdīgiem un neviennozīmīgiem pilnīgi noteikti.

Brīvības atņemšana kā soda veids uzskatāms par augstākā mērā represīvu soda veidu šobrīd pastāvošajā sodu sistēmā. Kā iepriekšējās nodaļās tika secināts atbilstoši Krimināllikuma 35. pantam, ja par soda mērķu realizācijas galveno kritēriju šobrīd pastāvošajā normatīvajā regulējumā mēs atzīstam noziedzīgu nodarījumu recidīvu, šis mērķis vistiešākajā mērā neattaisno uz sevi liktās cerības, proti, pēdējos gados ar brīvības atņemšanu notiesātu personu skaits, kuras agrāk bijušas notiesātas, ir ievērojams, proti, 2009. gadā 2481 personas, 2010. gadā 2370 personas, 2011. gadā 2467 personas jeb attiecīgi 22.8%, 24.7%, 27% no kopējo notiesāto personu skaita.³⁶ Tātad jāsecina, ka pēc būtības brīvības atņemšana kā soda veids nesasniedz vienu no sev izvirzītajiem mērķiem.

Tomēr pastāv vēl virkne citu negatīvu aspektu sakarā ar šī soda piemērošanu, proti, brīvības atņemšana kā soda veids uzskatāms ne tikai par vienu no represīvākajiem soda veidiem, bet arī par vienu no dārgākajiem un neizdevīgākajiem soda veidiem. Ar brīvības atņemšanas soda izpildi saistītajos izdevumos nozīmīgākās izdevumu pozīcijas ieņem ieslodzījumu vietu infrastruktūras uzturēšanai nepieciešamie izdevumi, pašu ieslodzīto personu uzturēšanai nepieciešamie izdevumi, kā arī izdevumi sakarā ar izdevumiem personāla uzturēšanai, kaut arī pēdējos gados šie rādītāji ir mazinājušies summas, kas tiek tērētas, lai uzturētu brīvības atņemšanas vietas kopumā ir ievērojamas, proti, 2009. gadā tie bija 29 638 265 lati, bet 2010. gadā 22 054 988 lati.³⁷ Diemžēl jaunāka informācija attiecībā uz ieslodzījumu vietu uzturēšanai nepieciešamo izdevumu apmēru nav pieejama, taču radikālām izmaiņām tēriņos nav pamata.

³⁵ Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 36.lpp.

³⁶ Tiesu informatīvā sistēma: Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&Sessio nId=228699D9D 8 2 AE4922FD220B9175EE4D8&id=212&topmenuid=151 [aplūkots 2012. gada 12. martā].

³⁷ Ieslodzījumu vietu pārvaldes publiskie gada pārskati. Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=77&lang=lv [aplūkots 2012. gada 13.martā].

Tomēr nebūt visas ar brīvības atņemšanu saistītās negatīvās sekas un aspekti aprobežojas ar tās finansiālo ietekmi uz valsts budžetu, liela nozīme šajā sakarā jāpiešķir arī sociālajiem faktoriem :”Personas, kas notiesātas ar brīvības atņemšanas sodu : vairumā gadījumu zaudē kontaktus ar ģimeni, darbu un darba iemaņas, jo visiem ieslodzītajiem nav iespējas cietumos strādāt un kompensēt cietušajiem nodarītos zaudējumus, kā arī materiāli atbalstīt ģimenes (arī pēc soda izciešanas dažkārt nē, jo rodas grūtības ar iekārtošanos darbā.”³⁸ Jāsecina, ka brīvības atņemšanai kā soda veidam ir tālejošas konsekvences, kas pirmā brīdī nav saskatāmas, kā arī persona, kas izcietusi tai piespriesto brīvības atņemšanas termiņu, pēc savas būtības uzskatāma par ”norēķinājušos” gan visas sabiedrības, gan konkrētās cietušās personas priekšā, tomēr izciestais brīvības atņemšanas sods, personai atgriežoties sabiedrībā, uzliek noteiktu sociālo statusu, proti, sabiedrībā šīs personas uz visiem laikiem tiek apzīmētas, kā ”cietumnieki”, kas saistās ar sabiedrības nievājošu un negatīvu nostāju attiecībā pret šādām personām. Tādēļ varētu arī uzskatīt, ka sociālais taisnīgums tiek sasniegts tikai tajā brīdī, kad personai reāli tiek atņemta brīvība, respektīvi, ieslogot pašu personu, bet, personai atbrīvojoties no soda izpildes vietas, atkal šis sociālais taisnīgums tiek izjaukts, jo sabiedrība neuzskata, ka persona, kas izcietusi sodu, ir pienācīgi ”samaksājusi” par savu nodarījumu. Tādējādi, indivīdu apzīmējot ar noteiktu sociālu grupu, tiek panākta šīs personas nespēja iekļauties sabiedrībā arī turpmāk. Jāpievienojas juridiskajā literatūrā izteiktajam viedoklim: ”Ka turpmāk lielāka uzmanība jāpievērš nevis brīvības atņemšanas soda izpildes formai, bet tās saturam (notiesāto izglītības, profesionālas orientēšanas organizēšana, nodarbinātības stimulēšana, intensīva iesaistīšana rehabilitācijas un sociālas uzvedības korekcijas programmās), kas ļautu lielākā mērā nekā līdz šim manīt ar brīvības atņemšanas sodu notiesāto personu vērtību sistēmu, atturot tos no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.”³⁹

Tātad ņemot vērā brīvības atņemšanas kā soda veida saskatāmos negatīvos aspektus būtu nepieciešams līdzās brīvības atņemšanai kā soda veidam biežāk piemērot alternatīvus soda veidus, nosakot to arī normatīvajā regulējumā.

Kā norāda A. Reigase brīvības atņemšanas soda alternatīvu ieviešanu nosaka:”1)nepieciešamība samazināt kriminālrepresiju līmeni; 2)samazināt recidīvo noziedzību; 3)palielināt alternatīvo soda veidu skaitu, paaugstinot šo sodu efektivitāti salīdzinājumā ar brīvības atņemšanas sodu; 4) pakāpeniski atteikties no sodiem, kas izpaužas nevajadzīgā bardzībā un cietsirdībā pret vainīgo personu; 5) nodrošināt cilvēktiesību ievērošanu; 6)ekonomēt valsts

³⁸ Zahars V. Nedaudz par kriminālsodu izpildes politikas liberalizāciju, Alternatīva, 2001, Nr.1.(2), 8. lpp.

³⁹ Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010,44.lpp.

materiālos, finanšu, cilvēku un citus resursus; 7)veidot racionālu sociālo politiku utt.”⁴⁰

Autors apskatīs tieši piespiedu darbu kā alternatīvu brīvības atņemšanai, jo, pēc autora domām tas, uzskatāms par efektīvāko brīvības atņemšanas soda veida alternatīvu. Tādēļ nepieciešams apskatīt kādas negatīvās iezīmes būtu iespējams novērst, piemērojot piespiedu darbu kā soda veidu nevis brīvības atņemšanu, un kā tas sekmētu gan visas sabiedrības interešu īstenošanu, gan uzlabotu notiesātās personas materiālo un sociālo stāvokli pēc soda izciešanas salīdzinājumā ar brīvības atņemšanu.

Atbilstoši Krimināllikuma 40. pantam piespiedu darbs ir piespiedu iesaistīšana sabiedrībai nepieciešamajos darbos, ko notiesātais vai persona, kurai piespiedu darbs noteikts ar prokurora priekšrakstu par sodu, izcieš kā sodu, veicot dzīvesvietas apvidū piespiedu darba izpildes institūcijas noteiktos darbus no pamatdarba vai mācībām brīvajā laikā un bez atlīdzības. Piespiedu darbu nosaka uz laiku no četrdesmit līdz divsimt astoņdesmit stundām. Prokurors, priekšrakstā par sodu nosakot piespiedu darbu, var piemērot ne vairāk kā pusi no šajā pantā paredzētā maksimālā piespiedu darba ilguma.⁴¹

Tātad, piespiedu darbs ir sabiedrībā izciešams sods, tam piemīt visas soda pazīmes, notiesātā persona veic visai sabiedrībai lietderīgus darbus, sodu ir iespējams piemērot gan tiesai, gan prokuroram, sastādot priekšrakstu par sodu, kā arī persona darbu veic savā brīvajā laikā, nesaņemot par darbu atlīdzību.

”Piespiedu darbs ir vieglāks, lietderīgāks un efektīvāks sods nekā brīvības atņemšana. Vieglāks sods tāpēc, ka nav saistīts ar brīvības atņemšanu un atkrīt visas negatīvās pazīmes, kas piemīt personas turēšanai izolācijā. Piespiedu darbā kā vienā no lietderīgākajiem sodiem notiesātais iegulda savu darbu paša radīto kaitīgo seku novēršanā vai arī citādi atlīdzina sabiedrībai strādājot tās labā. Piespiedu darbs ir viens no efektīvākajiem sodiem, jo persona, veicot sabiedrībai derīgu konkrētu darbu bez atlīdzības, izjūt to kā reālu sodu par savu nodarījumu.”⁴² Piespiedu darbs kā alternatīva brīvības atņemšanas soda veidam ietver daudz pozitīvu aspektu, proti, piespiedu darbs uzskatāms par krietni lētāku soda veidu salīdzinājumā ar brīvības atņemšanu, jo nav nepieciešamības uzturēt ieslodzījumu vietu infrastruktūru, personālu un pašas notiesātā personas, kā arī atbilstoši Krimināllikuma 40. pantam notiesātās personas atalgojumu par savu paveikto darbu nesaņem. Liela nozīme ir piespiedu darba audzinošajam

⁴⁰ Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 44.lpp.

⁴¹ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 17. martā].

⁴² Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 61. lpp.

efektam, jo notiesātās personas, veicot sabiedrībai derīgus darbus, netiek izolētas un izstumtas no sabiedrība, tas vienlīdz attiecināms kā uz soda izciešanas laiku, tā arī pēc soda izciešanas, jo netiek sarauti sociālie sakari ar sabiedrību un tuviniekiem soda izciešanas laikā. Gluži pretēji, notiesātām personām ar piespiedu darbu būtu jāsaņem soda izciešanas laikā kā daļai no sabiedrības, kas, izciešot šāda veida sodus, spēj dod zināmu pienesumu un labumu visai sabiedrībai. Nenoliedzami liela nozīme ir tieši pašas personas emocijām, pildot piespiedu darbu, jo, strādājot piespiedu darbu sabiedriskā vietā, notiesātā persona neapšaubāmi jutīsies neveikli un apkaunojoši par pastrādāto noziedzīgo nodarījumu, kas būtiski varētu mainīt tieši personas iekšējo nostāju par turpmāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, protams, šis soda mērķis nav pakļaut personu cieņu pazemojošam un nehumānam sodam.⁴³

Kā nenoliedzami pozitīvu aspektu ir jāvērtē arī prokurora tiesības sastādīt priekšrakstu par sodu, nosakot personai piespiedu darbu, jo šāda alternatīva soda piemērošanā varētu sekmēt tiesu noslogotības samazināšanos.

No iepriekš minētā attiecībā uz piespiedu darba piemērošanu kā alternatīvu brīvības atņemšanai jāsecina, ka būtu pienācīgi jānovērtē šī soda veida ekonomiskos, sociālos faktorus un ietekmi uz personu, jo tas varētu veicināt piespiedu darba biežāku piemērošanu, nepieciešams būtu arī paplašināt šī soda veida piemērošanas iespējas Krimināllikuma Sevišķās daļas pantos, dodot tiesām lielākas iespējas izvēlēties vai personai nosakāma reāla brīvības atņemšana vai tomēr sabiedrībā izciešams darbs.

⁴³ Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 62-63. lpp.

2.5. Problēmas un perspektīvas saistībā ar brīvības atņemšanu

Nevar noliegt, ka šī brīža normatīvajā regulējumā ir saskatāmas problēmas attiecībā uz brīvības atņemšanas kā soda veida reglamentāciju Krimināllikumā, kas saistīts ar šā soda veida sasniedzamajiem mērķiem un uzdevumiem.

Ļoti liela nozīmē ir Krimināllikumā un Latvijas Sodū izpildes kodeksā paredzēto mērķu saskaņošanai, jo minētie likumi vislielākā mērā atbilst valsts īstenotai kriminālsodu politikai, kurai kā norādīts Kriminālsodu politikas koncepcijā jāatbilst trim pazīmēm, proti, tai jābūt efektīvai, sabalansētai un vienveidīgai.⁴⁴

Krimināllikuma Sevišķās daļas sankcijās bieži vien ir iekļauti vairāki alternatīvi soda veidi, uzskatot, ka tādā veidā tiek veicināta soda individualizācija. Piemēram, Krimināllikuma 102. pantā par zemes, mežu un ūdeņu piesārņošanu un piegružošanu iespējams piemērot, brīvības atņemšanu no pieciem līdz desmit gadiem, piespiedu darbu vai naudas sodu. Krimināllikuma 149. pantā par nelikumīgām darbībām ar autortiesību un blakustiesību objektiem, personai var piemērot brīvības atņemšanu, arestu, piespiedu darbu vai naudas sodu, konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas. Krimināllikuma 191. pantā par neatļautām darbībām ar muitošanai pakļautām precēm un citām vērtībām soda ar brīvības atņemšanu līdz trīs gadiem, piespiedu darbu, naudas sodu, kā arī iespējams piemērot mantas konfiskāciju. Tātad atsevišķās Krimināllikuma sankcijās paredzēti gandrīz visi soda veidi, kā arī to savstarpējais bargums atzīstams par nesamērīgu, kas nav uzskatāma par pareizu likumdevēja pieeju. Sodū ir iespējams veiksmīgi individualizēt, paredzot sankcijā samērīgu un adekvātu brīvības atņemšanas termiņu par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu līdzās nosakot, piemēram, iespēju piemērot piespiedu darbu.⁴⁵

”Pašlaik ar arestu tiek aizstāts naudas sods un piespiedu darbs, tātad arests tiek izmantots kā sankcijas sankcija- līdzeklis soda pastiprināšanai, jeb kā nākamais solis pēc ”sabiedrībā izciešamā” soda. Ja pieņemam, ka sabiedrībā izciešamie sodi ir visvieglākie (tiem ir vismazākā represīvā ietekme un maigākais soda izciešanas režīms jeb soda izciešanas kārtība), tad nākamais solis ir kaut kas starp brīvības atņemšanu un sabiedrībā izciešamu sodu un šis sods ir arests.”⁴⁶ Darba autors uzskata, ka šāds koncepcijā paustais uzskats atzīstams par aplamu, proti, atbilstoši Latvijas Sodū izpildes kodeksa 129. pantam ar arestu notiesātajai pilngadīgajai personai soda izciešanas laikā nav atļauta satikšanās ar radniekiem vai citām personām, telefonsaruna tiek

⁴⁴ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. 1. aprīlī].

⁴⁵ Зубкова В.И. Уголовное наказание и его социальная теория и практика. Москва: НОРМА, 2002, с. 205-206.

⁴⁶ Turpat.

atļauta tikai ārkārtējas nepieciešamības un izņēmuma gadījumā, ar arestu notiesātajiem nav atļauts iegādāties pārtikas produktus, saņemt pienesumus, naudas pārvedumus, pasta sūtījumus, izņemt personīgās higiēnas priekšmetus, tabakas izstrādājumus, medikamentus, kurus ieteicis ārsts, un sezonai atbilstošu apģērbu, ko var saņemt viena sūtījuma vai pienesuma veidā vienu reizi mēnesī vai iegādāties ar pārskaitījumu, izmantojot administrācijai nodotos naudas līdzekļus, ja tādi ir notiesātā personiskajā kontā. Turpretim notiesātajiem, kuri izcieš brīvības atņemšanu slēgta tipa cietuma režīma zemākajā pakāpē ir tiesības izmantot gadā trīs ilgstošas satikšanās — no sešām līdz divpadsmit stundām un četras īslaicīgas satikšanās — no vienas stundas līdz divām stundām, ar cietuma darbinieku starpniecību iepirkties cietuma veikalā četras reizes mēnesī par kopējo naudas summu, kas nepārsniedz pusi no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēnešalgas, izmantot vienu telefonsarunu mēnesī, izmantot pastaigas vai piedalīties sporta spēlēs svaigā gaisā ne mazāk kā vienu stundu dienā, ar cietuma darbinieku starpniecību saņemt (apmainīt) grāmatas cietuma bibliotēkā, dienas kārtībā paredzētajā laikā skatīties televīzijas pārraides ārpus kameras iekārtotā telpā cietuma darbinieku klātbūtnē, apmeklēt cietuma kapelā dievkalpojumus un tikties ar garīdznieku vienatnē, ar administrācijas atļauju valkāt personisko apģērbu.⁴⁷ Tātad secināms, ka ar arestu notiesāto personu tiesības tiek lielākā mērā ierobežotas nekā notiesātajiem par smagu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, jo soda izciešams režīma nosacījumi un izciešanas kārtībā tiešā veidā tiek diferencēta arī atkarībā no piešķirto tiesību un paredzēto aizliegumu apjoma, tādēļ par aresta kā soda veida vieglāko izciešanas kārtību runāt nevar. Kā otrs arguments minams tas, ka ar arestu notiesātie sodu izcieš daļēji slēgta cietuma režīma vidējā pakāpē, kas būtu uzskatāms par pārāk smagu aresta izciešanas režīmu ar šo soda veidu notiesātajām personām, tādēļ aplami ir uzskatīt to par vieglāku soda viedu kā brīvības atņemšana, ja vien mēs soda bardzību vai vieglumu nevērtējam pēc piespriedā izolācijas termiņa, kas nebūtu atbilstoši soda jēgai. Šāda situācija liecina, ka pats likumdevējs neizprot šī soda jēgu un faktiski to pielīdzina brīvības atņemšanai, uzskatot, ka tas ir maigāks tikai tādēļ, jo arestam ir paredzēti īsāki termiņi.

Maksimālais aresta piemērošanas ilgums ir arī vienlaicīgi minimālais brīvības atņemšanas laiks, ko iespējams piemērot personai⁴⁸, taču teorētiski personai, kurai piemērota brīvības atņemšana- 3 mēneši un persona, kura izcieš maksimālo aresta termiņu faktiski tiek nostādītās nesamērīgās situācijās, jo ar arestu notiesāto personu tiesības šādā gadījumā būtu ierobežotas

⁴⁷ Latvijas Sodū izpildes kodekss: LR likums. Pieejams : <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90218> [aplūkots 2012. gada 2. aprīlī].

⁴⁸ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. 2. aprīlī].

vairāk, nekā ar brīvības atņemšanu notiesātās personas tiesības. Šāda pretrunīga situācija būtu jānovērš, mainot aresta izciešanas režīmu un palielinot tiesību apjomu, kas piešķirams notiesātajiem.

”Aresta mērķis nav resocializēt cilvēku, kurš var radīt nopietnus sociālus riskus, tāpēc arestēto resocializēšanā nebūs jāiegulda tik lieli resursi, cik ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resocializācijā.”⁴⁹ Pamatoti rodas jautājums, kāds tad ir šī soda veida mērķis? Arī pēc paredzētajiem grozījumiem Krimināllikuma 35. pantā būtu uzskatāms, ka tiem jāatbilst visiem piemērojamiem sodiem, kas vēlreiz varētu liecināt par soda mērķu deklaratīvu uzskaitījumu. Šādā gadījumā jāsecina, ka par soda mērķi vairāk tiek atzīta personas sodīšana un izolēšana no sabiedrības, tādā veidā nesasniedzot soda veidam izvirzītos mērķus, kā arī būtu apšaubāma iespēja personu resociālizēt aresta termiņa piemērotajā laikā.

”Arests bieži tiek uzskatīts par brīvības atņemšanas soda vieglāku veidu, tāpēc nereti dzirdami ierosinājumi atteikties no aresta.”⁵⁰ Šāda nostāja tiek pamatota ar ideju, ka arestu šobrīd nav iespējams pilnībā piemērot praksē, tādā veidā padarot sodu sistēmu zināmā mērā nespējīgu pilnībā un efektīvi darboties spējīgu. Atbilstoši ”Grozījumiem Krimināllikumā” Nr. 90/TA-1028 (2010) paredzēts izslēgt Krimināllikuma 39. pantu- arests un izteikt Krimināllikuma 38. panta 2. daļu šādā redakcijā:” Brīvības atņemšanu nosaka uz laiku no 15 dienām līdz 15 gadiem, bet par sevišķi smagiem noziegumiem līdz 20 gadiem.”⁵¹ Proti, šāds iespējamais regulējums paredz pilnībā atteikties no tāda soda veida kā arests, aizstājot to ar īslaicīgu brīvības atņemšanu. Šāda likumdevēja rīcība, pēc autora domām uzskatāma par augstākā mērā aplamu. ”Atteikšanās no aresta kā kriminālsoda nozīmētu: Krimināllikumā paredzēto soda veidu būtisku samazināšanu un aresta kā soda veida iditificēšana ar brīvības atņemšanas sodu liecina par aresta kā soda būtības neizpratni.”⁵²

Tomēr ar aresta izslēgšanu un tā aizstāšanu ar īslaicīgu brīvības atņemšanu pēc autora domām varētu sekot vēl citas problēmas, proti, ja brīvības atņemšanu būs iespējams piemērot no 15 dienām, ņemot vērā statistikas datus, autoru māj pamatotas šaubas vai reāla brīvības atņemšana, kas jau šobrīd tiek piemērota vidēji katram ceturtajam notiesātajam, netiks piemērota vēl biežāk, tādējādi krasi pieaugs ieslodzīto skaits un, protams, arī nepieciešamie valsts budžeta līdzekļi ieslodzīto personu un infrastruktūras uzturēšanai, nemaz nerunājot par negatīvajiem

⁴⁹ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. 2. aprīlī].

⁵⁰ Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 56. lpp.

⁵¹ Likumprojekts-Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40149704> [aplūkots 2012. gada 2. aprīlī].

⁵² Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 56. lpp.

aspektiem, kas attiecas uz brīvības atņemšanu un tika apskatīti iepriekš. Šāda pieeja arī būtiski ietekmētu soda individualizāciju un varētu rastos situācija, ka tiesas daudz biežāk piemērotu brīvības atņemšanas sodu nekā izdarītu izvēli par labu alternatīvajiem sodiem.

Kā norādīts Kriminālsodu politikas koncepcijā:” Kaut gan vairāk krāt tika atlika aresta kā kriminālsoda ieviešana, šis soda veids kriminālsodu sistēmā jāsaglabā, finansiāli nodrošinot tā ieviešanu praksē. Kaut gan arests ir ar brīvības ierobežošanu saistīts sods, nav pareizi to pozicionēt kā ”īslaicīgu brīvības atņemšanu” svarīgi, lai arests kļūtu par sodu, kas ir stingrāks par salīdzinājumā ar piespiedu darbu un naudas sodu, tomēr vieglāks nekā brīvības atņemšana. Aresta izciešanai jānotiek atsevišķi no brīvības atņemšanas soda izciešanas.”⁵³Lai gan likumprojekta ”Grozījumi Krimināllikumā” Nr. 90/TA-1028 (2010) tika balstīti uz Kriminālsodu politikas koncepciju un tajā izklāstītajām un dotajām atziņām, autors secina, ka likumdevējs tās ne tikai nav ņēmis vērā, bet izvirzījis būtiski pretēju normatīvā regulējuma projektu, proti, paredzot izslēgt arestu kā soda veidu no Krimināllikuma un aizstājot to ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, kuru izpildītu esošo sodu izpildes infrastruktūru ietvaros un pozicionējot to Krimināllikumā kā vienlīdz bargu sodu attiecībā pret brīvības atņemšanu. Šāda likumdevēja rīcība, pēc autora domām, būtu jāuzskata par aplamu.

⁵³ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. 5. aprīlī].

3. BĪVĪBAS ATŅEMŠANA NEPIĻNGADĪGAJIEM

Analizējot brīvības atņemšanu kā soda veidu krimināltiesībās nepieciešams dot arī ieskatu šī soda veida piemērošanā un īpatnībās attiecībā uz nepilngadīgām personām, kas regulēts Krimināllikuma 7. nodaļā.

Atbilstoši Krimināllikuma 11. pantam pie kriminālatbildības saucama fiziskā persona, kas līdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi 14 gadu vecumu. Mazgadīgais, tas ir persona, kas nav sasniegusi 14 gadu vecumu pie kriminālatbildības nav saucams.⁵⁴ Tātad nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības attiecināmas uz personām vecumā no 14 gadu vecuma, kas līdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanai nav sasniegušas 18 gadu vecumu. "Persona tiek uzskatīta par sasniegušu noteikto vecumu, nākamajā diennaktī pēc dzimšanas dienas. Ja vecumu nosaka tiesu medicīniskā ekspertīze, par personas dzimšanas dienu tiek uzskatīta, tā gada pēdēja diena, kuru nosaka eksperts. Nosakot minimālo vai maksimālo gadu skaitu tiesa vadās no ekspertīzes piedāvātā minimālā šādas personas vecuma."⁵⁵

"Vecums no četrpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem ir ļoti nozīmīgs nepilngadīgā personības veidošanās laiks. Noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī liela daļa nepilngadīgo nedomā par savas rīcības tiesiskajām sekām. Nepilngadīgajiem raksturīgs tiesiskās apziņas trūkums, viņi nespēj atšķirt aizliegto no sociāli pieņemamas rīcības, tādēļ viņi neapzinās savas rīcības prettiesiskumu."⁵⁶ Likumdevējs, ņemot vērā šādu personu psiholoģiskās īpatnības un Latvijai saistošos starptautiskos tiesību aktus, ir izveidojis regulējumu attiecībā uz nepilngadīgajiem, paredzot šādas sodu piemērošanas īpatnības:"1) tiek ierobežoti soda veidi, kurus var piemērot nepilngadīgajiem, 2)sods tiek noteikts ņemot vērā nodarījuma subjekta specifiku,3) tiesa var atbrīvot nepilngadīgo no piespriedē soda nosakot, audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus."⁵⁷ Tomēr attiecībā uz argumentu, ka nepilngadīgajiem tiek ierobežots piemērojamo soda veidu klāsts, autors zināmā mērā iebilst, jo šāds pamatojums ir vairāk formāls. Vērtējot soda veidus salīdzinājumā ar pilngadību sasniegušām personām vienīgais pamatsoda veids, ko nevar piemērot nepilngadīgajiem, ir mantas konfiskācija, tomēr atbilstoši Krimināllikuma 65. pantam mantas konfiskāciju arī ir iespējams piemērot nepilngadīgai personai kā papildsodu.

⁵⁴ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 10. aprīlī].

⁵⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: Firma "AFS", 2003. 223.lpp.

⁵⁶ Clarkson C.M.V., Keating H.M. Criminal Law. Text and Materials. London: Sweet & Maxwell, 2003, p. 435.

⁵⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008,470 .lpp.

Atbilstoši Krimināllikuma 65. pantam nepilngadīgajiem piemērojami šādi soda veidi: 1)brīvības atņemšana, 2)arests, 3)piespiedu darbs, 4)naudas sods, kā arī Krimināllikumā paredzētie papildsodi.⁵⁸

Pēc autora domām attiecībā uz kriminālatbildības īpatnībām nepilngadīgajiem noteikti jāmin ierobežotie iespējamie brīvības atņemšanas piemērošanas termiņi atbilstoši vispārējai noziedzīgu nodarījumu klasifikācijai, proti, ja par sevišķi smagiem noziegumiem pilngadīgai personai iespējams piemērot brīvības atņemšanu uz laiku ilgāku par desmit gadiem vai mūža ieslodzījumu, par smagiem noziegumiem brīvības atņemšana uz laiku no pieciem līdz desmit gadiem(vai ilgāk atkarībā no vainas formas), par mazāk smagiem noziegumiem brīvības atņemšanu no diviem līdz pieciem gadiem(atsevišķos gadījumos līdz 10 gadiem), bet par kriminālpārkāpumu paredzēta brīvības atņemšana neilgāk par diviem gadiem vai vieglāks sods, tad nepilngadīgai personai brīvības atņemšanas termiņš par sevišķi smagiem noziegumiem nedrīkst pārsniegt desmit gadus, par smagiem noziegumiem, kas saistīti ar vardarbību vai tās piedraudējumu vai izraisījušas citas smagas sekas piecus gadus, par citiem smagiem noziegumiem brīvības atņemšanas termiņš nedrīkst pārsniegt divus gadus, kā arī par mazāk smagiem noziegumiem un kriminālpārkāpumiem šādām personām brīvības atņemšanu nepiemēro. Autors uzskata, ka šāda likumdevēja rīcība, samazinot brīvības atņemšanas termiņus atbilstoši vispārējai noziedzīgu nodarījumu klasifikācijai attiecībā pret nepilngadīgām personām uzskatāma par samērīgu un atbilstošu likumdevēja rīcību, ņemot vērā psiholoģiskās īpatnības, kas piemīt pilngadību nesasnējušām personām.

Tomēr attiecībā uz nepilngadīgajiem likumdevējs ir paredzējis arī iespēju samazināt minimālo brīvības atņemšanas laiku, kāds noteikts Sevišķās daļas attiecīgajā sankcijā, ja arī nepilngadīgais izdarījis noziedzīgu nodarījumu atbildību pastiprinošos apstākļos, tomēr jāatceras, ka minimālā brīvības atņemšanas robeža arī attiecība uz nepilngadīgām personām atbilstoši Krimināllikuma 38. pantam ir 3 mēneši.

”Tiesiskajām sekām nepilngadīgajiem par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu jābūt tādām, lai veicinātu bērnu ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā, kā arī sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērņā.”⁵⁹ Šādam uzskatam var piekrist, jo sodam šajā gadījumā vajadzētu būt kā audzinošam līdzeklim attiecībā pret bērnu, taču juridiskajā literatūrā ir pausti arī uzskati, ka brīvības atņemšanas piemērošana nepilngadīgajiem ir pārāk bargs soda veids. Pēc autora domām šāds uzskats būtu apšaubāms, jo

⁵⁸ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 15. aprīlī].

⁵⁹ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. 15. aprīlī].

attiecībā uz nepilngadīgām personām šāds regulējums varētu rosināt personās nihilistisku attieksmi pret tiesību un sociālajām normām, radot personās nesodāmības sajūtu, jo piedraudējums ar brīvības atņemšanu tomēr nepilngadīgajām personām ir viens no lielākajiem biediem un alternatīvus sodus šādas personas savas vecumam atbilstošās psiholoģiskās uztveres dēļ varētu neuztvert kā būtiskus soda veidus.

Interesants ir fakts, ka Krimināllikuma 7. nodaļa neparedz tiesisko regulējumu attiecībā uz soda noteikšanu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, kā arī soda noteikšanu pēc vairākiem spriedumiem⁶⁰, tātad secināms, ka pie pašreizējā normatīvā regulējuma Krimināllikuma 50. un 51. panta noteikumi attiecas arī uz nepilngadīgām personām, tātad, nosakot sodu nepilngadīgām personām pēc vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, ir teorētiski iespējama situācija, ka nepilngadīgai personai var piemērot brīvības atņemšanu līdz 20 gadiem vai pēc vairākiem spriedumiem 25 gadus, kas būtu atzīstams par pretēju mērķim, ar kādu ir izveidots īpašais regulējums Krimināllikumā attiecībā uz nepilngadīgām personām, bet, saskaitot sodus un vadoties pēc Krimināllikuma 65. panta, arī nebūtu pieļaujams, ka personai par vairāku sevišķi smagu noziegumu izdarīšanu augstākais soda mērs būtu 10 gadi brīvības atņemšanas, kas nebūtu samērīgi ar nodarīto kaitējumu. Tādēļ Krimināllikumā vajadzētu paredzēt īpašu regulējumu attiecībā uz nepilngadīgajiem situācijās, kad sodu jānosaka pēc vairākiem spriedumiem vai noziedzīgiem nodarījumiem. Šajā ziņā pozitīvi vērtējama likumdevēja rīcība, proti, atbilstoši "Grozījumiem Krimināllikumā" Nr. 90/TA-1028 (2010) paredzot, ka personai, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu līdz pilngadības sasniegšanai saskaitot brīvības atņemšanas sodu kopējais laiks par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem nedrīkst pārsniegt divpadsmit gadus un sešus mēnešus, bet pēc vairākiem spriedumiem piecpadsmit gadus.⁶¹

Brīvības atņemšanas sodu nepilngadīgie vīrieši izcieš audzināšanas iestādēs nepilngadīgajiem, bet nepilngadīgās sievietes atbilstoši iekārtotās audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem telpās, kas izvietotas sieviešu cietuma atsevišķās nodaļās.

Atbilstoši statistikas datiem 2009. gadā tika notiesātas 936 nepilngadīgas personas, no kurām brīvības atņemšana tika piemērota 205 personām (21,9%), 2010. gadā tika notiesātas 753 nepilngadīgas personas un ar brīvības atņemšanu 159 personas (21.2%), bet 2011. gadā notiesātas 644 nepilngadīgas personas tajā skaitā 126(19.6%) ar brīvības atņemšanu.⁶² Jāsecina, ka brīvības

⁶⁰ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. 15. aprīlī].

⁶¹ Likumprojekts-Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40149704> [aplūkots 2012. gada 20. aprīlī].

⁶² Tiesu informatīvā sistēma. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=35D5989B1695DDB4F82F860CC00065F7 [aplūkots 2012. gada 20. aprīlī].

atņemšana nepilngadīgajiem tiek piemērota visai bieži jeb katrai 5.nepilngadīgajai personai un, domājams, ka iepriekšējās nodaļās apskatītās brīvības atņemšanas negatīvās iezīmes attiecībā uz nepilngadīgām personām, ņemot vērā viņu psiholoģisko stāvokli, atstāj vēl dziļāku iespaidu.

”Blakus daudzām negācijām, ko uz ar brīvības atņemšanu notiesātajiem nepilngadīgajiem atstāj šis soda veids, juridiskajā literatūrā īpaši tiek uzsvērta tā sauktā ”iezīmēšana par noziedznieku,” kuras ietekme uz nepilngadīgo ir daudz izteiktāka nekā uz pieaugušo un izpaužas tādējādi, ka ne tikai sabiedrība šīs personas apvelta ar īpašām ”etiķetēm”-”noziedznieki”, ”zeki”, bet savu psiholoģisko, pusaudža personības īpatnību dēļ nepilngadīgie arī sevi sāk identificēt kā likumpārkāpējus.”⁶³ Šādam viedokli var piekrist, taču nepilngadīgās personas nevar tik atstātas nesodītas tajā, skaitā attiecīgos un objektīvi izvērtētos gadījumos arī ar brīvības atņemšanas sodu.

⁶³ Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 49. lpp.

4. BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS PIEMĒROŠANA

Taisnīga, samērīga un atbilstoša brīvības atņemšanas soda piemērošana praksē nereti saskaras ar virkni problēmām, tādēļ, pēc autora domām, ir ļoti būtiski sniegt objektīvu analīzi attiecībā uz brīvības atņemšanas piemērošanu un saistītajiem priekšnoteikumiem, kas jāņem vērā piemērojot personai sodu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu. Atbilstoši Krimināllikuma 46. pantam tiesa piespiež sodu tādā apmērā, kādu nosaka Krimināllikuma Sevišķās daļas pants, kas paredz atbildību par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, un ievērojot vispārīgās daļas noteikumus. Tiesa, nosakot sodu, un prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus.⁶⁴

Lai būtu iespējams runāt par taisnīga un atbilstoša brīvības atņemšanas soda noteikšanu, katrā gadījumā nepieciešams individuāli izvērtēt apstākļus, kas varētu ietekmēt brīvības atņemšanas termiņa ilgumu. Šajā sakarā vērojama problēma attiecībā uz brīvības atņemšanas soda piemērošanu praksē, Krimināllikuma 46. pantā ir norādīti dažādi apstākļi, kuriem ir nozīme attiecībā uz soda noteikšanu, tajā skaitā attiecībā uz brīvības atņemšanas termiņa noteikšanu, proti, noziedzīga nodarījuma raksturs, radītais kaitējums, vainīgā personība, kā arī vainu mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi, taču Krimināllikumā nav norāžu kādam jābūt brīvības atņemšanas termiņam atkarībā no konstatētajiem faktiem, kādēļ piemērojams tieši šāds brīvības atņemšanas termiņš un ne citādāks, protams, nevar noliegt, ka soda noteikšana ir atstāta tiesas ziņā, taču tiesu praksē vērojamas dažādas pieejas šim jautājumam, no motivētiem un objektīvi argumentētiem spriedumiem, līdz formāliem un pat kļūdainiem spriedumiem, kas noved pie dažādiem brīvības atņemšanas termiņiem salīdzinoši līdzīgās situācijās, kas no vienvērtīgas tiesu prakses un tiesiskuma viedokļa nav pieļaujams.

Šobrīd attiecībā uz noziedzīgu nodarījumu klasifikāciju vērojama situācija, ka noziedzīga nodarījuma smagums tiek diferencēts atkarībā no piespriežamā brīvības atņemšanas termiņa, kas nesekmē soda individualizāciju, piemērojot brīvības atņemšanas sodu atkarībā no noziedzīga nodarījuma rakstura un radītā kaitējuma, ko ilustrē šāds piemērs:” LR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas izskatot Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 6. septembra spriedumu 2008. gada 1. jūlija lēmumā norādīja uz vairākiem kļūdainiem secinājumiem, ko pirmās instances tiesa pieļāvusi soda noteikšanas procesā. Par kļūdainu tika atzīta tiesas norāde uz noziedzīga nodarījuma smagumu, kas tika vērtēta kā neatbilstoša

⁶⁴ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 20. aprīlī].

Krimināllikuma 46. panta 2. daļā noteiktajam, ka pie soda izvēles tiesas pienākums ir izvērtēt noziedzīga nodarījuma raksturu, nevis smagumu. Apelācijas instances tiesa pamatoti norādīja, ka atsauce uz Krimināllikuma 7. pantā noteikto klasifikāciju atbilstoši noziedzīga nodarījuma smagumam ir formāla un sodu neietekmējoša, jo ņemot vērā noziedzīga nodarījuma smagumu, likumdevējs jau ir paredzējis atbilstošu sodu un tāpēc uz šī pamata nevar vēlreiz palielināt vai samazināt personai piemērojamās krimināltiesiskās represijas apjomu, tādējādi šāda klasifikācijas nevar būt viens no pamatiem izvēlēties panta sankcijā paredzēto vieglāko vai bargāko soda veidu.”⁶⁵ Šajā sakarā pozitīvi vērtējama likumdevēja rīcība paredzot likumprojekta ”Grozījumi Krimināllikumā Nr. 90/TA-1028 (2010)” Krimināllikuma 7. pantā izdarīt grozījums un iedalot kriminālpārkāpumus un noziegumus atbilstoši personas vai sabiedrības interešu apdraudējuma raksturam un kaitīgumam.⁶⁶

Jāpiekrīt ir Kriminālsodu politikas koncepcijā izteiktajam viedoklim, ka:” Kriminālsodu piemērošanas kārtība nav pietiekami elastīga, bet paredzētā valsts reakcija uz noziedzīgiem nodarījumiem nav daudzveidīga. Piemērojamā soda individualizācija bieži vien tiek saistīta ar kvantitatīviem radītājiem- piespriestajiem brīvības atņemšanas gadiem, piespiedu darba stundām vai naudas soda apmēru.”⁶⁷ Šāda soda individualizācijas jēdziena izpratne nosakot sodu, kas saistīts ar brīvības atņemšanas piemērošanu nav pieļaujama, gluži pretēji tiesu spriedumos būtu pēc iespējas vispusīgāk un pilnīgāk jāatklāj soda piemērošanas motivācija, taču nevienā vien tiesas spriedumā, šo likuma prasību tiesas izpilda formāli, tādā veidā neveicinot atbilstošākā soda mēra izvēli attiecībā uz sodāmo personu.

Par nozīmīgu apstākli brīvības atņemšanas soda piemērošanas sakarā atzīstams noziedzīga nodarījuma raksturs:” Noziedzīga nodarījuma raksturu nosaka apdraudētā objekta nozīmīgums, proti, kādas valstij, sabiedrībai un indivīdam piemītošas intereses tiek apdraudētas.”⁶⁸ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesneši 2008. gada 25. aprīļa konferencē ”Sodu noteikšanas politika” ir izteikuši sekojošu atziņu:” Izvērtējot noziedzīga nodarījuma raksturu, ņemami vērā tie konstatētie apstākļi, kas raksturo konkrēto noziedzīgo nodarījumu un atšķir to no citiem tāda paša veida noziedzīgiem nodarījumiem, to vidū noziedzīga

⁶⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojums lietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants).2009/2010. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [aplūkots 2012. gada 20. aprīlī].

⁶⁶ Likumprojekts-Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40149704> [aplūkots 2012. gada 20.aprīlī].

⁶⁷ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. 21. aprīlī].

⁶⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 337. lpp.

nodarījuma izdarīšanas veids, laiks, vieta, paņēmieni, vainīgā motivācija, personas loma noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, nodarījuma realizācijas stadija un iemesli, kas nav ļāvuši to izdarīt līdz galam, kvalificējoši apstākļi, vainīgo personu raksturojošie dati u.t.t.”⁶⁹ Šāda vispusīga un pilnīga noziedzīga nodarījuma rakstura analīze nodrošina visu apstākļu, kuriem ir nozīme lietā izvērtēšanu un būtiski sekmē soda individualizāciju nodrošinot taisnīgu spriedumu. Kā piemēru, ka tiesas noziedzīga nodarījuma raksturam nepievērš vajadzīgo uzmanību var minēt Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas spriedumu lietā Nr. 13870001305 2006. gada 31. oktobrī ar ko atcelts Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedums par V.L. nosakāmo sodu un „proti, tiesu kolēģija uzskatīja, ka pirmās instances tiesa nav pienācīgi izvērtējusi V.L. izdarītā noziedzīga nodarījuma raksturu un nepamatoti piemērojusi Krimināllikuma 55. panta nosacījumus, jo šī panta piemērošanai obligāts priekšnoteikums ir nodarījuma rakstura novērtēšana, bet 1. instances tiesa tikai formāli norādījusi, ka nodarījuma raksturs tiek ņemts vērā taču faktiski to nav vērtējusi.”⁷⁰

Kā nākamais apstākļis, kam būtu nepieciešams pievērst papildus uzmanību atzīstams ar noziedzīgu nodarījumu radītais kaitējums, kas pēc savas būtības ir cieši saistīts ar noziedzīga nodarījuma raksturu. Par noziedzīga nodarījuma raksturu, galvenokārt, iespējams runāt gadījumos, kad iespējams noteikt kādas sekas ir radījis izdarītais nodarījums, piemēram, iestājusies personas nāve, personai nodarīts sakropļojums vai noticis mantisks pametums un attiecīgi izejot no tā iespējams izvēlēties piemērotāko brīvības atņemšanas termiņu.⁷¹ Taču arī šajā gadījumā secināms, ka tiesu praksē nav redzams faktiski nodarītā kaitējuma izvērtējums un attiecīgi piemērots atbilstošs brīvības atņemšanas termiņš. ”Atzīstot K.S. par vainīgu 81. gadu vecās cietušās noslepkavošanā ar sevišķu cietsirdību, kas kvalificēta saskaņā ar Krimināllikuma 117. panta 2. un 4. punktu, Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija ar 2007. gada 2. maija spriedumu nocitēja Krimināllikuma 46. panta 2. daļu un ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma smagumu, raksturu, kādā veidā noziedzīgs nodarījums izdarīts, noziedzīga nodarījuma iemeslus un radītās sekas, ir iestājusies cilvēka nāve, tiesa tomēr piemēroja K.S. minimālo brīvības atņemšanas termiņu.”⁷² Tātad tiesa pati konstatēja nodarījuma kaitīgumu, kurš

⁶⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas kopsapulces lēmums: ”Par vienvērtīgu tiesību normu piemērošanu soda noteikšanā”. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/koplem/kldp/> [aplūkots 2012. gada 25. aprīlī].

⁷⁰ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas spriedums lietā Nr. 13870001305 2006. gada 31. oktobrī. Pieejams: http://www.knab.lv/uploads/free/spriedumi/nr.13870001305_apg_31.10.2006.pdf [aplūkots 2012. gada 25. aprīlī].

⁷¹ Skatīt sīkāk: Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006. gada 19. februāris, nr. 453.

⁷² Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojums lietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants).2009/2010. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [aplūkots 2012. gada 25. aprīlī].

pie tam ir neatgriezenisks, tomēr piemēroja personai minimālo brīvības atņemšanas termiņu. No šī tiesas sprieduma atliek vienīgi secināt, ka tiesa nav piegriezusi vajadzīgo uzmanību nodarījuma kaitīgumam, formāli nocitējot Krimināllikuma 46. panta 2. daļu, jo šādā gadījumā, pēc autora domām, nebūtu pieļaujama minimālā brīvības atņemšanas termiņa piemērošana.

Autors uzskata, ka vainīgas personas izvērtējums nosakot sodu, kas saistīts ar reālu brīvības atņemšanu uzskatāms par vienu no svarīgākajiem aspektiem saistībā ar atbilstošu un efektīvu soda piemērošanu. Izvērtējot vainīgā personību un ņemot vērā attiecīgus apstākļus pie soda noteikšanas iespējams analizēt personas fizisko stāvokli(vecumu, dzimumu, veselības stāvokli), psihisko stāvokli(pieskaitāms, nepieskaitāms, ierobežoti pieskaitāms, atradies psihiska uzbudinājuma stāvoklī), sociālo statusu(ģimenes stāvokli, personas nodarbinātību, uzvedību sabiedrībā) kā arī personas tiesisko statusu (sodāmību, agrāk izdarīto noziedzīgu nodarījumu skaitu).⁷³ Tomēr tiesu praksē tieši personu raksturojošām īpašībām tiek veltīta lielāka uzmanība nosakot brīvības atņemšanas veidu un apmēru, kaut gan Krimināllikums noziedzīga nodarījuma raksturam, nodarītajam kaitējumam, atbildību mīkstinošiem vai pastiprinošiem apstākļiem nepiešķir jebkāda veida hierarhiju vai privilīģētu statusu attiecībā pret vainīgas personas novērtējumu. Brīvības atņemšanas sodam katrā gadījumā jābūt individuālam, rūpīgi un objektīvi motivētam, taču nav iespējams secināt kāda loma, katrā gadījumā ir personu raksturojošiem datiem, diplomiem, rakstiem un pateicībām preses izdevumos par organizātiem labdarības pasākumiem, nepilngadīga bērna esamībai. Šādu situāciju labi raksturo šāds piemērs:” Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 2007. gada 11. decembra spriedumā noteica R.K., kura būdama alkohola reibumā izmeta pa 4. stāva logu 2 mēnešus veco mazdēlu. Atzīstot, ka sodam jābūt reālai brīvības atņemšanai tiesa norādīja, ka ņemot vērā vainīgās personas dzimumu un vecumu iespējams piespriest Krimināllikuma 117. pantā paredzēto minimālo brīvības atņemšanas termiņu. Nav izprotams kā soda noteikšanu varēja ietekmēt apsūdzētās vecums (51 gads) un jo vairāk dzimums, it īpaši ņemot vērā ,ka pret bezpalīdzīgu būtni vērsās sieviete, kura pati ir māte un cietušais ir viņas mazdēls.”⁷⁴

Krimināllikuma 47. pantā un attiecīgi 48. pantā minēti atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi, kas jāņem vērā personai piemērojot sodu, tai skaitā brīvības atņemšanu. Nosakot sodu

⁷³ Skatīt sīkāk: Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006. gada 19. februāris, nr. 453.

⁷⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojums lietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.- 118.pants).2009/2010. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [aplūkots 2012. gada 5. maijā].

tiesa var ņemt vērā arī citus apstākļus, kuri nav noteikti Krimināllikuma 47. pantā, tātad to uzskaitījums nav izsmeļošs atšķirībā no atbildību pastiprinošiem apstākļiem. Šajā sakarā arī saskatāmas lielākās problēmas attiecībā uz brīvības atņemšanas piemērošanu un jāpiekrīt ir viedoklim:” Ka par atbildību mīkstinošiem nereti tiek atzīti apstākļi, kuriem būtu tikai personību raksturojošu faktoru nozīme un kurus tiesa varētu ņemt vērā pie soda noteikšanas, bet dažreiz arī tādi apstākļi, kas neatbilst nevienam no Krimināllikuma 46. panta 2. daļā norādītajiem pamatojumiem. Analizējot Krimināllikuma 48. pantā norādīto atbildību pastiprinošu apstākļu ņemšanu vērā pie soda noteikšanas vērojama stabila, tikai pretēja tendence- par atbildību mīkstinošiem tiek atzīti apstākļi, kas par tādiem nebūtu atzīstami, bet par atbildību pastiprinošiem netiek atzīti tādi, kurus likumdevējs ir ietvēris Krimināllikuma 48. pantā.”⁷⁵ Šādu situāciju lieliski ilustrē Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2006. gada 31. jūlija spriedums:” Nosakot sodu D. G., tiesa par viņa atbildību mīkstinošu apstākli atzina to, ka „viņš dzimis un audzis sociāli nelabvēlīgā ģimenē, viņam nelabvēlīga iedzimtība, novērots uzmanības deficīta sindroms no bērnības, kas ietekmējis to, ka viņam agri sākušies uzvedības traucējumi gan ģimenē, gan ārpus tās (agresivitāte, klaiņošana, dedzināšana, pastiprināta interese par seksu), dažāda veida funkcionāli traucējumi (enurēze, enkoprēze, staigāšana un runāšana miegā). Kompleksās stacionārās tiesu–psihiatriskās un tiesu–psiholoģiskās ekspertīzes laikā D. G. tiek konstatētas organiskam cerebrālam bojājumam raksturīgas pazīmes. Minētās ekspertīzes atzinumā norādīts, ka D. G. piemītošās individuāli psiholoģiskās īpatnības varēja būtiski ietekmēt viņa rīcību noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā. Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija atzīst, ka minētie apstākļi ietekmēja D. G. rīcību noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā un tāpēc tie, saskaņā ar KL 47.p. atzīstami par D. G. atbildību mīkstinošiem apstākļiem.” Krimināllietu kolēģija savukārt par D. G. atbildību pastiprinošu apstākli neatzina viņa atrašanos alkohola ietekmē nozieguma izdarīšanas laikā sakarā ar to, ka „nepilngadīgo D. G. alkohola lietošanā iesaistīja bojā gājušās S.G. ģimenes locekļi – māte I.G., brālis E.G.” Tas deva tiesai pamatu piemērot KL 49.panta otro daļu, nenosakot obligātos papildsodus, kas paredzēti KL 117.pantā – policijas kontroli un mantas konfiskāciju.”⁷⁶

Krimināllikuma 49. pantā paredzēta iespēja noteikt personai vieglāku sodu nekā sankcijā paredzēts. Atbilstoši Krimināllikuma 49. pantam tiesai šādā gadījumā jākonstatē vairāki vainīgi

⁷⁵ Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].

⁷⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojums lietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants) 2009/2010. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [aplūkots 2012. gada 15. maijā].

atbildību mīkstinoši apstākļi, kā arī jāņem vērā vainīgā personība. Noteikt vieglāku sodu kā paredzēts Krimināllikuma Sevišķās daļas sankcijā ir tiesas tiesības nevis pienākums un 49. panta nosacījumi jāpiemēro vienīgi izņēmuma gadījumā, ievērojot arī citus apstākļus, kas attiecas uz izdarīto noziegumu, kā arī īpaši norādot šāda lēmuma motīvus. Šajā sakarā jāmin Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas 2008. gada 25. aprīļa kopsapulces lēmums, kurā noteikts, ka atbildību pastiprinoša apstākļa esamība pati par sevi liedz tiesai noteikt panta sankcijā paredzēto minimālo sodu. Konstatējot kaut vien kriminālatbildību pastiprinošu apstākli, tiesa nedrīkst noteikt sodu, kas ir vieglāks nekā likumā paredzētais sods.⁷⁷ Tomēr šī atziņa, kaut arī tā noteikta Krimināllikuma 49. panta 3. daļā ne vienmēr tiek ievērota. To pierāda Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2008. gada 25. janvāra spriedums, nosakot M.K. brīvības atņemšanu atbilstoši Krimināllikuma 49.pantam uz desmit gadiem pēc Krimināllikuma 118. panta 1. un 2. punkta. Tiesa spriedumā bija vērtējusi tikai M.K. personību raksturojošus datus, kā arī M.K veselības stāvokli nepamatoti atzinusi par atbildību mīkstinošu apstākli, kas jau bija par pamatu M.K. atzīšanai par ierobežoti pieskaitāmu, kā arī neņēma vērā M.K atrašanos alkohola reibumā noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā.⁷⁸

Krimināllikuma 49. pantā paredzētā iespēja noteikt vieglāku sodu nekā sankcijā paredzēts, atsevišķās situācijās palīdz noteikt samērīgu un taisnīgu soda apmēru. Tomēr autors uzskata, ka iepriekš minētajā piemērā brīvības atņemšanas sods tika noteikts nesamērīgi un nepamatoti zems, ņemot vērā, ka persona bija izdarījusi sevišķi smagu noziegumu un bija konstatējami vainu pastiprinoši apstākļi. Šajā sakarā atzinīgi vērtējama likumdevēja rīcība, proti, atbilstoši likumprojektam "Grozījumi Krimināllikumā" 49. pantā paredzēts ietvert nosacījumu, ka nosakot brīvības atņemšanas sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziegumu paredzēta Krimināllikuma Sevišķajā daļā, personai nedrīkst piespriest mazāk nekā pusi no attiecīgā panta sankcijā paredzētā minimālā soda par smaga nozieguma izdarīšanu un nemazāk kā divas trešdaļas par sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu.⁷⁹

Krimināllikuma 55.pantā reglamentēta nosacīta notiesāšana, proti, ja tiesa nosakot sodu brīvības atņemšana, neilgāku par pieciem gadiem vai arestu, ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību un citus lietas apstākļus, iegūst

⁷⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas kopsapulces lēmums: "Par vienveidīgu tiesību normu piemērošanu soda noteikšanā". Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/koplem/kldp/> [aplūkots 2012. gada 15.maijā].

⁷⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojums lietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants) 2009/2010. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [aplūkots 2012. gada 15. maijā].

⁷⁹ Likumprojekts-Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40149704> [aplūkots 2012. gada 15. maijā].

pārlicību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, tā vainīgo var notiesāt nosacīti.⁸⁰ Jāpiekrīt ir P. Mincam:” Nosacītai notiesāšanai jābūt par brīdinājumu noziedzniekam. Tā karājās virs notiesātā kā Damokla zobens ilgāku vai īsāku laiku un noder kā atturošs elements, kas spēj novērt viņa turpmāko noziedzīgumu.”⁸¹ Atbilstoši statistikas datiem 2010. gadā nosacīti ar brīvības atņemšanu tika notiesātas 3563 personas (37%), 2011. gadā 3262 personas (36%), bet 2012. gada piecos mēnešos 1163 personas (35%) no kopējā ar brīvības atņemšanu notiesāto personu skaita.⁸² Tātad jāsecina, ka vidēji ar nosacītu brīvības atņemšanu tiek notiesāta katra 3. persona.

Arī attiecībā uz nosacītu notiesāšanu tiesu praksē vērojama situācija, ka nepienācīgi un pavirši tiek izvērtēti Krimināllikuma 55. pantā minētie nosacījumi. Talsu rajona tiesa ar 2008. gada 27. novembra spriedumu I.R. noteica brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem nosacīti, kaut gan spriedumā nav minēts, ka tiesai radusies pārlicība, ka I.R sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus.⁸³

Apkopojot gūtās atziņas attiecībā uz brīvības atņemšanas piemērošanu, secināms, ka tiesas bieži Krimināllikumā noteiktajiem soda noteikšanas principiem un priekšnoteikumiem pieiet formāli, nesniedzot tiesu spriedumos to pilnīgu, objektīvu un vispusīgu analīzi, kas likumsakarīgi nesekmē soda individualizāciju un taisnīga, samērīga, atbilstoša soda piemērošanu.

⁸⁰ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 15. maijā].

⁸¹ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 333.lpp.

⁸² Tiesu informatīvā sistēma. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=3B3D7689CD9192C3AA1CB74BBA40D69B [aplūkots 2012. gada 15. maijā].

⁸³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojums lietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants) 2009/2010. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [aplūkots 2012. gada 15. maijā].

5. BRĪVĪBAS ATŅEMŠANAS REGLAMENTĀCIJA ĀRVALSTĪS

Brīvības atņemšana kā viens no smagākajiem un represīvākajiem soda veidiem paredzēts visu valstu krimināllikumos. Apskatot tās reglamentāciju citu valstu tiesību aktos, salīdzinot normatīvo regulējumu, brīvības atņemšanas piemērojamos termiņus, mērķus un tās vietu sodu sistēmās, ārvalstu pieredze var sekmēt gan nacionālo likumu pilnveidošanu, gan Krimināllikumā pastāvošo brīvības atņemšanas regulējuma izvērtēšanu.

Lietuvas Kriminālkodeksa 22. pantā uzskaitīti soda veidi atkarībā no tā vai persona izdarījusi noziegumu: 1) publisko tiesību atņemšana, 2) tiesību atņemšana veikt noteiktu darbu vai uz noteiktu nodarbošanos, 3) publiskie darbi, 4) naudas sods, 5) brīvības ierobežošana, 6) arests, 7) brīvības atņemšana uz noteiktu laiku, 8) brīvības atņemšana uz mūžu, vai kriminālpārkāpumu- 1) publisko tiesību atņemšana, 2) tiesību atņemšana veikt noteiktu darbu vai uz noteiktu nodarbošanos, 3) publiskie darbi, 4) naudas sods, 5) brīvības ierobežošana, 6) arests.⁸⁴ Kā redzams no šī uzskaitījuma kriminālsodi Lietuvas Kriminālkodeksā nav izkārtoti atkarībā no to bardzības.

Brīvības atņemšana definēta Lietuvas Kriminālkodeksa 50. pantā, kas pēc būtības ir līdzīgs Krimināllikuma 38. pantam, jo brīvības atņemšana nosakāma no 3 mēnešiem līdz 20 gadiem, kā arī soda saskaitīšanas gadījumos pēc vairākiem spriedumiem līdz 25 gadiem. Brīvības atņemšanu notiesātie Lietuvā izcieš atklātās kolonijās, labošanas namos un cietumos.⁸⁵

Atbilstoši Kriminālkodeksa 49. pantam arestu tiesa var noteikt tikai Kodeksa Sevišķajā daļā paredzētajos gadījumos. Arests ir personas īslaicīga turēšana arestantu mājā no 15 līdz 90 diennaktīm par noziegumu vai 10 līdz 45 diennaktīm par kriminālpārkāpumu, īpaši jāatzīmē, ka tiesa pati izvēlās piemērojamo aresta termiņu, jo sankcijās tas nav paredzēts.

Interesants ir fakts, ka arestu par kriminālpārkāpumu var izciest brīvdienās, kas Krimināllikumā nav paredzēts. Pēc autora domām šādu pieeju noteikti būtu nepieciešams izvērtēt, jo šādā gadījumā zūd arestam kā sodam, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, negatīvās iezīmes un veiksmīgi tiek sasniegts soda mērķis.

Atbilstoši Kriminālkodeksa 51. pantam mūža ieslodzījums tiek izdalīts kā atsevišķs soda veids, kas būtu uzskatāma par pareizu pieeju, jo mūža ieslodzījumam, tomēr izvirzāmi citādi mērķi kā brīvības atņemšanai.

Pozitīvi vērtējama arī Kriminālkodeksa 55. pants, kas paredz, ja tiek tiesāta persona pirmo

⁸⁴ Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. Grāmata – Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 241- 351. lpp.

⁸⁵ Turpat.

reizi par neliela vai vidēja smaguma noziegumu, tiesa parasti piespriež sodus, kas nav saistīti ar brīvības atņemšanu.⁸⁶ Tomēr, pēc autora domām, šāda pieeja negarantē citu sodu piemērošanu, tādēļ, lai pilnībā realizētu šādu ideju, no normas vajadzētu izslēgt "parasti," tādā veidā garantējot alternatīvu sodu piemērošanu.

Arī Igaunijas Sodu kodekss neparedz soda smaguma diferencēšanu atkarībā no piespriežamā brīvības atņemšanas termiņa, kā arī atšķirībā no Latvijas par kriminālpārkāpumiem brīvības atņemšana netiek paredzēta.

Atbilstoši Sodu Kodeksa 3. nodaļai līdzīgi kā Latvijā sodi tiek iedalīti pamatsodos- naudas sods, ieslodzījums cietumā, juridiskas personas piespiedu likvidēšana, arests un papildsodos- nodarbošanās aizliegšana, transportlīdzekļa vadīšanas tiesību atņemšana, tiesību atņemšana turēt ieroci un munīciju, medību un zvejas atļaujas atņemšana, mantiskais sods un izraidīšana.⁸⁷ Ieslodzījumu cietumā personai iespējams piemērot uz laiku no 30 diennaktīm līdz 20 gadiem, kā arī uz visu mūžu, taču aresta laiks ir paredzēts krietni īsāks kā Krimināllikumā, proti, līdz 30 dienām.

Atbilstoši Beļģijas Kriminālkodeksa⁸⁸ 1. pantam noziegumi tiek klasificēti noziegumos, kriminālpārkāpumos, kas sodāmi ar labošanas sodu, un policejiskie pārkāpumi, kas sodāmi ar policijas sodu. Pēc Beļģijas Kriminālkodeksa 7. panta fiziskām personām ir iespējams piemērot šādus soda veidus. Par noziegumu izdarīšanu- 1) ieslodzījumu cietumā, 2) brīvības atņemšana. Par kriminālpārkāpumu un policejisko pārkāpumu izdarīšanu 1) naudas sods, 2) speciālā konfiskācija. No šī uzskaitījuma redzams, ka sodi izkārtoti atkarībā no to bardzības. Ieslodzījums cietumā un brīvības atņemšana var tikt noteikta no 5 līdz 30 gadiem, kā arī uz visu mūžu.

Kā interesants un visnotaļ neparasts fakts minams, kas norādīts Beļģijas Kriminālkodeksa 19. pantā, kas nosaka, ka notiesātajiem, kam piespriesta brīvības atņemšana no 15 līdz 30 gadiem, vai ieslodzījums cietumā no 5 līdz 30 gadiem atņemami zinātniskie grādi, nosaukumi, valsts pilnvaras, publiskie amati, u.c. pilnvaras, kuras tiem bijušas piespriestas. Šāds regulējums attiecībā uz valsts pilnvarām un ieņemtiem amatiem ir saprotams, bet, pēc autora domām, zinātnisko grādu atņemšana nav pamatota, jo tādā veidā tiek pasliktināta notiesātās personas stāvoklis un integrācija (darba atrašana) sabiedrībā, kā arī nav redzama cēloņsakarība starp

⁸⁶ Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. Grāmata – Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 241- 351. lpp.

⁸⁷ Igaunijas Republikas Sodu Kodekss. Grāmata – Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 353.- 469. lpp.

⁸⁸ Beļģijas Kriminālkodekss. Grāmata - Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 149.- 275. lpp.

zinātnisko grādu atņemšanu kā sava veida papildsoda piemērošanu un personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu.

Vācijas Kriminālkodeksā⁸⁹ atšķirībā no Krimināllikuma nav skaidrots brīvības atņemšanas soda jēdziens vai noteikti šim soda veidam izvirzāmie mērķi. Atbilstoši Vācijas Kriminālkodeksa 3. sadaļai sodi tiek iedalīti pamatsodos (brīvības atņemšana un naudas sods), papildsodos (aizliegums vadīt transportlīdzekļus) un papildus sekās, kas iestājās ja personu soda ar brīvības atņemšanu uz laiku, ne mazāku par vienu gadu (aizliegums ieņemt publiskus amatus un iegūt tiesības, kas izriet no publiskām vēlēšanām).

Atbilstoši Vācijas Kriminālkodeksa 38. paragrāfam ir noteikts tikai brīvības atņemšanas minimālais soda ilgums - viens mēnesis un attiecīgi maksimālais brīvības atņemšanas soda ilgums piecpadsmit gadi, ka arī likumā paredzētos gadījumos mūža ieslodzījums.

Kā interesants minams fakts, ka atbilstoši Kodeksa 47. paragrāfam, brīvības atņemšanu uz laiku mazāku par sešiem mēnešiem ir iespējams piemērot tikai izņēmuma gadījumos, ņemot vērā īpašos apstākļus, kas piemīt nodarījumam vai likumpārkāpēja personībai. Autors uzskata, ka šāds regulējums ir pārāk bargs, piemērojot brīvības atņemšanu par kriminālpārkāpumiem, kā arī ņemot vērā faktu, ka Vācijas Kriminālkodekss soda veidu-arests neparedz.

Šveices Kriminālkodeksā⁹⁰ sodu veidi nav reglamentēti atsevišķā normā salīdzinot ar Krimināllikumu, bet izkārtoti atsevišķās kodeksa sadaļās. Atbilstoši Šveices Kriminālkodeksa 3. sadaļai paredzēti šādi pamat soda veidi- brīvības atņemšana (katorgas cietums un ieslodzījums cietumā),arests un naudas sods. Katorgas cietums atzīstams par smagāko brīvības atņemšanas veidu, ko tiesa nosaka no viena līdz divdesmit gadiem, kā arī likumā īpaši paredzētos gadījumos uz visu mūžu. Ieslodzījumu cietumā var noteikt no trim dienām līdz trim gadiem.

Arests atbilstoši Šveices Kriminālkodeksam ir vieglākais soda veids, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, kurš atšķirībā no Latvijas tiek izpildīts telpās, kas nav saistītas ar citu brīvības atņemšanas sodu izpildi. Pozitīvi atzīmējams fakts, ka ar arestu notiesātajiem ir uzlikts par pienākumu strādāt, pašiem izvēloties attiecīgo darbu, bet ja persona neizmanto šīs tiesības tai jāpilda darbs, kāds tiek noteikts.

Attiecībā uz analizēto valstu krimināllikumiem, jāsecina, ka Latvijā gandrīz vienīgajā no šīm valstīm tiek piemērots brīvības atņemšanas sods par kriminālpārkāpumiem, ko varētu

⁸⁹ Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodekss. Grāmata - Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 431.- 573. lpp.

⁹⁰ Šveices Kriminālkodekss. Grāmata - Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 337-431. lpp.

uzskatīt par pārāk bargu un nesamērīgu sodu, kā arī brīvības atņemšanas termiņi ir garāki, tādēļ brīvības atņemšanas soda piemērošana par pirmo reizi izdarītu kriminālpārkāpumu būtu jāizslēdz, būtu jāizvērtē iespēja izciest arestu brīvdienās un jāpārskata sankcijās paredzētie brīvības atņemšanas termiņi.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autors izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Brīvības atņemšana atzīstama par bargāko un represīvāko soda veidu Krimināllikumā, tas ir dārgs, neefektīvs un sociāli degradējošs sods un tā piemērošanai praksē atbilstoši Krimināllikumam ir plašs pamats.
2. Šobrīd Krimināllikumā noteiktie soda mērķi attiecībā uz brīvības atņemšanu atzīstami par formāliem, turklāt nav iespējams noteikt vai vispār izvirzīt tos soda mērķus (izņemot sodīt vainīgo personu) ir iespējams sasniegt, kā arī tie neveicina iespēju noteikt optimālu un efektīvu brīvības atņemšanas soda mēru.
3. Brīvības atņemšana kā soda veids kopā ar citiem sodiem, sastopams lielākajā daļā Krimināllikuma Sevišķās daļas sankciju, kā arī tiesas praksē piemēro šo soda veidu pārāk bieži, neizvērtējot iespējas izvēlēties alternatīvus soda veidus, kas likumsakarīgi noved pie liela ieslodzīto skaita un ar to saistītajām problēmām.
4. Krimināllikuma Sevišķās daļas sankcijās līdzās brīvības atņemšanas sodam, kā alternatīvas tiek paredzēti arī pārējie sodu veidi, kas nav uzskatāma par pareizu un samērīgu pieeju, līdzās ievērojamam brīvības atņemšanas sodam paredzēt arī naudas sodu un citus soda veidus. Pamatots, motivēts un samērīgs brīvības atņemšanas sods uzskatāms par adekvātu soda veidu.
5. Par kriminālpārkāpumiem lietderīgāk un efektīvāk ir piemērot piespiedu darbu kā soda veidu, jo tādā veidā tiek izslēgtas negatīvās pazīmes, kas kā soda veidam piemīt brīvības atņemšanai, kā arī tādā veidā tiktu mazināta tiesu noslogotība.
6. Brīvības atņemšanas soda piemērošana par pirmo reizi izdarītu kriminālpārkāpumu uzskatāma par pārāk bargu un nesamērīgu sodu, tādēļ ņemot vērā arī ārvalstu pieredzi, iespēja piemērot šādā gadījumā sodu kas saistīts ar brīvības atņemšanu būtu jāizslēdz no Krimināllikuma.
7. Maldīgs ir uzskats, ka arests ir kaut kas starp sabiedrībā izciešamu sodu un brīvības atņemšanu, kā arī šis soda veids pēc būtības ir smagāks, kā atsevišķos gadījumos cietumsods, jo ar arestu notiesātas personas tiek lielākā mērā ierobežotas, nekā notiesātie par smagu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, tādēļ būtu jāmaina soda izciešanas kārtība, kā arī jāpiešķir ar arestu notiesātām personām lielāks tiesību apjoms soda izciešanas laikā, kā arī nepieciešams nodrošināt iespēju izciest soda veidu- arests brīvdienās, jo tādā gadījumā zūd aresta kā soda veida, kas saistīts ar personas izolēšanu negatīvās iezīmes.

8. Izslēdzot no Krimināllikuma arestu un aizstājot to ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, brīvības atņemšanas sods tiks piemērots vēl biežāk un krasi pieaugs ar šo soda veidu notiesāto personu skaits, kā arī radīsies situācija, ka tiesas vēl biežāk piemēros sodu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu nevis izdarīs izvēli par labu alternatīviem sodiem.

9. Krimināllikumā nav norāžu, kādam jābūt brīvības atņemšanas termiņam ņemot vērā atbildību mīkstinošos un pastiprinošus apstākļus, noziedzīga nodarījuma kaitējumu, raksturu vai ziņas par vainīgo personu. Tiesas bieži piešķir personību raksturojošām ziņām lielāku vērību, izvēloties brīvības atņemšanas sodu, kaut gan personību raksturojošām ziņām nav privilģēta statusa attiecībā pret citiem apstākļiem, kā arī bieži uztver soda noteikšanas principu analīzi formāli, kas dod pamatu apšaubīt noteiktā soda pamatotību un likumību.

Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts

Literatūra

1. Dzenītis J., Grauzinis S., Kraukle V., Krastiņš U., Lisagors J., Niedre A., Rudzītis O., Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982.
2. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
3. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A., Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. Vispārīgā daļa. Rīga: Firma "AFS", 2003.
4. Krūmiņš E., Pokšāns S. Brīvības atņemšanas soda izpilde. Rīga: 1996.
5. Autoru kolektīvs Prof. Dr. iur. Dītriha Andrēja Lēbera redakcijā, Latvijas tiesību vēsture (1914-2000). Rīga: LU žurnāla Latvijas tiesību vēsture fonds, 2000.
6. Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006. gada 19. februāris, nr. 453.
7. Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
8. Reigase A. Mantiskie sodi Latvijas krimināltiesībās. Latvijas Universitāte. Juridiskā fakultāte. Krimināltiesisko zinātņu katedra. Krājumā "Piespiedu līdzekļi krimināltiesībās" Palīgmateriāli studijām. Rīga: 2006.
9. Reigase A. Piespiedu darbs krimināltiesībās. Likums un realitāte. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.
10. Zahars V. Kriminālsodu izpildes tiesības. Rīgā: Latvijas Policijas akadēmija. 1999.
11. Zahars V. Nedaudz par kriminālsodu izpildes politikas liberalizāciju, Alternatīva, 2001, Nr.1.(2).
12. Fletcher G.P. Basis Concepts of Criminal Law. New York: Oxford University, 1998.
13. Clarkson C.M.V., Keating H.M. Criminal Law. Text and Materials. London: Sweet & Maxwell, 2003.
14. Зубкова В.И. Уголовное наказание и его социальная теория и практика. Москва: НОРМА, 2002, с. 205-206.

Normatīvie akti

- 1.Latvijas Republikas Satversme: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1. jūlijs nr. 43.
- 2.Latvijas Soduzpildes kodekss: LR likums. Pieejams : <http://www.likumi.lv/doc.php?id=90218> [aplūkots 2012. gada 24. februārī].
- 3.Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=88966> [aplūkots 2012. gada 22.februārī].
- 4.Likumprojekts Grozījumi Krimināllikumā. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40149704> [aplūkots 2012. gada 22. februārī]
- 5.Kriminālsodu politikas koncepcija. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2891> [aplūkots 2012. gada 1. aprīlī].
- 6.Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. Rīga: Avots, 1984.
- 7.Latvijas Kriminālkodekss. Rīga: Poligrāfists, 1995.
- 8.1933. gada 24. aprīļa Soduzpildes likums. Sastādījuši: Ehlerss H., Jakobi P., Lauva J., Mincs P. Rīga: [b.i.], 1934.
- 9.1903. gada 22. marta Soduzpildes likumi. Trešais izdevums. Rīga: [b.i.], 1930.
- 10.Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. Grāmata – Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 241- 351. lpp.
- 11.Igaunijas Republikas Soduzpildes Kodekss. Grāmata – Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 353.- 469. lpp.
- 12.Belģijas Kriminālkodekss. Grāmata - Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 149.- 275. lpp.
- 13.Vācijas Federatīvās Republikas Kriminālkodekss. Grāmata - Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 431.- 573. lpp.
- 14.Šveices Kriminālkodekss. Grāmata - Krastiņš U., Liholaja V., Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 337-431. lpp.

Juridiskās prakses materiāli

- 1.Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojums lietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants) 2009/2010. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2010/> [aplūkots 2012. gada 20. aprīlī].

2. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas spriedums lietā Nr. 13870001305 2006. gada 31. oktobrī. Pieejams: http://www.knab.lv/uploads/free/_spriedumi/nr.13870001305apg31.10.2006.pdf [aplūkots 2012. gada 25. aprīlī].
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas kopsapulces lēmums: "Par vienveidīgu tiesību normu piemērošanu soda noteikšanā". Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/koplem/kldp/> [aplūkots 2012. gada 25. aprīlī].
4. Tiesu informatīvā sistēma. Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TISSTATO&SessionId=3B3D7689CD9192C3AA1CB74BBA40D69B> [aplūkots 2012. gada 12. martā].
5. Ieslodzījumu vietu pārvaldes publiskie gada pārskati. Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/index.php?ption=com_content&view=article&id=74&Itemid=77&lang=lv [aplūkots 2012. gada 13. martā].

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs "Brīvības atņemšana kā soda veids krimināltiesībās" izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Lauris Miķelsons _____

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Mag. iur. Agra Reigase _____

Recenzents:

Darbs iesniegts Krimināltiesisko zinātņu katedrā 21.05.2012

Dekāna pilnvarotā persona:

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē:

Komisijas sekretāre: _____